

Dr. JOSIP MATASOVIĆ: STARI OSJEČKI MOST

Kao neko svjetsko čudo važio je stari osječki most u XVI. i u XVII. stoljeću i po njemu je i mjesto tada izašlo na glas. Ovaj naime grad Osijek¹ (isprva »villa« i »possessio« a kasnije oppidum et castellum) sredovječne Hrvatske, vukući kontinuitet još od rimske Coloniae Aeliae Mursae, pade također pod udar osmanlijskog prodiranja kao preznačajna strategijska točka.

Nema podataka kako je u tom pogledu stajalo sa sredovječnim vojnim komunikacijama. U stvari taj kraj, onda, i nije zahtijevao neku državnu fortifikacionu pažnju većeg stila. Poput mnogih gradova koji su cvali u rimsko doba i Osijek je u pozno rimsko doba bio u vegetiranju (591. katastrofa i posljednja vijest), no onda se 1196. napominje kao »forum Eszek ad portus«. Tu se razabira i važnost prometne trgovačke arterije na čijoj je liniji bio Osijek važno čvorište tik na granici Ugarske.

¹ Katančić, Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta quam Petrus Katancius Pannonius O. S. Francisci Schol. Hum. Professor P. O. conscripsit. Eszeki 1782. ed. II. Zagrabiae 1794. — Dr. Josip Brunšmid, Colonia Aelia Mursa. (»Vjesnik Hrvatskog Arheološkog Društva«, U Zagrebu 1899./1900.) — Dr. Josip Bösendorfer, Parba radi osječke carine među opatijom u Cikadoru i porodicom Korogji. (»Starine« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. XXXIV. U Zagrebu 1913.) — Vj. Celestin, Ime »Osijek« (»Nastavni Vjesnik« XI. Zagreb, 1903.). — O Osijeku u tursko doba isp. T. Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije; 2 sv. U Zagrebu 1891. — E. Fermentžin, Acta Bosnae... Zagrabiae 1892. p. 354. etc. — Dr. Josip Bösendorfer, Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1851. (»Starine« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti XXXV. s još 2 editorove publikacije iz osječke prošlosti u istoj knjizi 1702.—1859. U Zagrebu 1916.) — Dr. Josip Bösendorfer, Crtrice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske, baranjske, vukovske i srijemske, te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku. Osijek 1910. (isp. kritiku dr. Drag. Prohaska u essayu »Povijest grada Osijeka« u »Savremeniku« VI. U Zagrebu 1911. s potrebnom literaturom). — Jozepac, Ossik kralj. Varosh (Osijek 1809.) prigodna pjesma. — Fr. Xav. Kuháč, Zur Geschichte der k. Freistadt Essek. (»Agramer Zeitung« Zagreb 1894. Nr. 295, S. 9., osobito podaci od 1788. do 1809.). — Dosta sitnoga materijala iz osječke prošlosti crtičarski je publikovao i dr. Rudolf Horvat u podlicima dnevnika »Hrvatski List« u Osijeku. — Dr. Dragutin Prohaska, Ilirizam u Osijeku. (»Savremenik« VII. u Zagrebu 1912. str. 30. i d.). — Dr. R. Horvat, Borba za Osiek godine 1848. i 1849. U Osijeku, 1907.

Kritične 1526. godine uočeno je, dakle, strategijsko značenje u novo nastaloj političkoj situaciji, koju je koncipirao sultan Sulejman.² Jasno se vidjelo, da su Osmanlije pronicavo osjetili čega se moraju ponajprije dokopati. Dobro organizovani uhodarski sistem olakšavao je uvijek potonje čisto vojne operacije, koje su se mogle upirati i u vanrednu spremu tehničkih četa³ što su u to doba kud i kamo nadilazile i vrsnoću i uopće samo postojanje takvih specijalnih odreda u tadašnjoj vojsci ugarsko-hrvatskoj. Osmanlijama je u ovom slučaju pomagala, dakako, i širokogrudnost kojom su u svoju vojsku najimali tehničke vojne stručnjake, Francuze i Talijane, koji su sami dobro napredovali primajući islam. Za operacije na rijekama služili su pak posebni odredi t. zv. »nassadista« nuz martolozе. Tako je dakle bilo i 1526. oko Osijeka na Dravi i Dunavu.⁴ Dok je osmanlijska vojska stajala pod Ilokom stigla je jedna partija i pod Osijek, koji se neprijatelju predao 15. kolovoza. Navodno su za dva dana Turci sagradili na Dravi čupriju neko 1284 aršina duđu, a široku 12 aršina. Tu je osmanlijska vojska prešla na ugarsku stranu.⁵ Još prije odlaska Osijek je zapaljen (u stvari gest koji je sultan Sulejman inače strogo kažnjavao). Biće da se radilo o pontonijerskom mostu na čamcima s brvnima povrh kao što je bio slučaj i kod osvajanja Beograda 1521. Kružile su verzije, da je gradnja mosta bila potrebna zbog nedostatne riječne mornarice Osmanlija u prodiranju prema Budimu.⁶

Opis načina kako se zbilja rečena transakcija g. 1526. sačuvan je u putopisu Evlije Čelebije, koji događaj opisuje ovim riječima:

»Serdar Ibrahim-paša prebacio je mjeseca zilkade 932. (augusta 1526.) cijelu musulmansku vojsku u četama preko rijeke Drave i s pomoću nekoliko hiljada raje dao načiniti jedan jak drven most, preko koga predoše svi musulmanski odredi u pohod na Ugarsku. Kada

² Ezech è terra murata di là del Dravo in sua la ripa, ma debole et che non po sustenere assedio di dui giorni solamente; a questo Ezech per defenderlo et per prohibire il ponte al Turco have la Maestà del Re da Tolna mandato Ambrosio Sarcan, a cui son stati dati una parte di li pedoni del Papa, lo Palatino, a cui son assignati certi signori et certa gente di li Contati, et a Colocense de vogli passare il Dannubbio et venire in questa parte ad congiungersi con lo Palatino et Sarcan, è stato comandato a li Sclavoni che dicono essere congregati da diece milia, che si accostino verso Ezech... (Nuntiatura baronis Burgii a. 1526. Theiner, Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II. Romae 1860. p. 795, 796, 797.).

³ »So seind weyter die Vastator / auff Teutsch die Bawren so Schantz und Gräben machen / ob dreyssig tausent man«. Isp. Copey ynd lautter Abschrift ains wahrhaftigen Sendbriefs / wie der Türkisch Kayser Solyman / disen sein yetz gegenwärtigen Anzug wider die Christenhait geordnet / von Constantinopel zuggezogen / und gen Kriechischen Weissenburg ankommen ist / wie volgt. Aus frembder sprach in hochdeutsch transferirt M.D.XXXII.

⁴ Hostis autem instat, jam vires ejus navales sunt circa Erdeud prope enim locum, ubi Dravus influit in Danubium, qui, si hucusque non occupavit, occupabit quamprimum Eszek ab omnibus directum, locum illum, ad quem palatinus fuerat missus. Pismo kancelara Brodarića 6. VIII. 1526. (Pray Specimen hierarchiae hungaricae II. Pisoni & Casoviae 1779. p. 390.)

⁵ U pismu kralja Ludovika navodno iz Kostelca banu Franji Bačanu 16. VIII. 1526. stoji: »Inteligimus pro certo, hostem jam Ezech occupasse et fortasse etiam pontem fecisse, hoc tamen ultimum de ponte non scimus pro certo«. Isp. M. Mesic. Gradja mojih razprava u »Radu« (»Starine« V. U Zagrebu 1873. str. 272.)

⁶ Quel che poi di le ultime mie che foro di XVIII si è inteso è che il Turco fa montare le forze navali per il Dravo, la qual cosa dimostra che il Turco have voglia di venire diritto a Buda, perche volendo andare in Schiavonia non have bisogno di le navi per il Dravo, ma si ben per for il ponte in Ezech... (Theiner, Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II. Romae 1860. p. 798.).

je Sulejman-kan, idući na muhačku bitku, prešao preko ovoga mosta, isjekoše ga na carsku zapovijed, te je tako vojsci oduzeta nada na povratak. Svi se dakle odlučno borili na muhačkom polju i, hvala neka je Bogu, poubijaše 200.000 neprijatelja a 100.000 zarobiše. Sulejman-kan, vrativši se sretno, nastanio se u blizini grada Osijeka. Tada se okupiše pogranična gospoda i poglavice i rekoše: »Padišahu! Ovaj grad kod mosta bezuslovno potreban, jer je to pribježište za bjegunce; zbog toga ga treba popraviti i nanovo nazidati«. Njihov savjet izgledao je na svom mjestu, te padišah, davši iz svoje blagajnice 500 kesa i potrebnu građu, povjeri Pečevili Kasim-paši (iz Pečuha!) opravak i zidanje. God. 932. počеше iz osnova zidati i doista 932. god. bio je grad Esek sasvim gotov. Za miriliva (sandžakbega) bi postavljen Pečevili Kasim-paša, kome je povjereno bilo podizanje grada, i pošto doveđe u red sve kuće i magazine, smjestiše unutra 3000 odabranih stražara. Tako su dakle granice Srema, Iloka i Petrovaradina osigurane. Kada je ovaj grad bio u neprijateljskim rukama bili su u ovom gradu Eseku namjesnici nevjernika, skitnice krvoločnoga hercega, sedam Hrvata i Magjara, te je tako Osijek bio stolica izopačenog bluda. Kapetan njemačkoga cara imperatora bio je Bočfali. Naposljetku je Sulejman-kan s ovima raščistio i sada je Osijek vojvodstvo u požeškom vilajetu i srez s prihodom od 150 akča...⁷

Kao i u mnogim drugim partijama turski je putopisac E. Čelebi i u ovom citiranom pričanju pomalo istočnjački pretjeran zbog slikovitosti i zanosa. Tako mu, prije svega, ne će biti potpuno točna vijest o promišljenom uništavanju mosta na sultanovu zapovijed, jer par redaka dalje sam ističe »Ovaj je grad kod mosta bezuslovno potreban«. Znači dakle da je most postojao i poslije mohačke bitke, no vjerovatno u trošnom stanju.

Slijedilo je potom okupaciono turciziranje osvojenih krajeva i Osijek je poprimio novo znamenovanje, pojačavano poradi habsburške nepomirljivosti, ponajprije neko jedanaest godina iza pada u osmanlijsku vlast, kad je 1537. Katzianer stradao nedaleko samog Osijeka. Što dalje, sve će se veća pažnja davati gradu na Dravi, poimence u relacijama o aktualnim svjetskim događajima (Exechium in planicie ad Dravi ripam positum, Giovia Opera XXXVI. 343.), a naročito oko rečenog neuspjeha Kacijanerova.⁸

Od drevne starine tada još močvarno tlo⁹ i u daljoj okolini Osijeka

⁷ Др. Јован Радонић, Путовање Евлије Челебије по српским и хрватским земљама («Годишњица Николе Чупића» XXIX. У Београду, 1910. стр. 94.)

⁸ »Eo tempore praerat Belgrado Mahometes... cui Solymanus... tutelamque Pannonici regni commodi Ioannis regis attribuerat... Vnum vero ante alia summae opportunitatis castellum, quod est in Bosega (t. j. u županiji), nomine Exechium accuratissime communit, quod id ad traiectum Dravi in Pannoniam pertinere providebat. Itaque Mahometes iustis erectis munitionibus, complexus insigne templum atque eius oppidi coenobium, Exechium totius belli arcem fecit, unde innumerae agebat predae atque arma nostris passim insidiosus...« (Isp. Pauli Jovii (Giovio) Novocomensis Opera. Basileae 1578. XXXVI. p. 338.). O Kacijanerovu stradanju kod Osijeka isp. u istoj XXXVI. knjizi Joviusa, pa nadalje osobito: Cosimo Bartoli, Discorsi Historici... Genova. 1582. p. 220., zatim: Kupelwieser, Der Feldzug 1537. («Armees Zeitung» 1899.)

⁹ Mijo Brašnić, Močvare između Murse (Osijeka) i Cibala (Vinkovaca). »Izvjestaj o c. k. velikoj gimnaziji u Vinkovcuh za šk. g. 1877./78.« U Osieku, 1878. s. 16. — Cijelo jedno područje zvalo se zbog toga u antičko doba »lacus« ili »stagnus Mursianus«. — J. Schaller, Uiber das alte Mursa. (Program csječke gimnazije 1859.)

iziskivalo je u akcijama tih pomenutih Sulejmanovih decenija XVI. stoljeća ne toliko regulacionu koliko komunikacionu pažnju. Osmanlijama nije bilo stalo do nekih melioracija nego samo do osiguravanja, koje je n. pr. uspjelo i 1526. mostom i 1537. formacijom našadista.¹⁰ Osječki turski trajekt sad je (a dašto 1566. još i više) izazivao zanimanje kršćanske Evrope, a tomu je pripomogla u orijentaciji i humanistička nauka uopće i sve brojnija kartografija množena zbog interesovanja za politički položaj i ratne događaje. S tim je opet u vezi pridolazilo u to doba podmaklog humanizma još i traženje kontinuiteta s antičkom starinom, a tako je onda i Lazius došao u priliku da Osijek identificira s rimskim gradom Mursa.¹¹ Lazius je do toga došao tada tipičnim umovanjem.¹²

Nego geneza i svjetska čuvenost osječkog mosta izbi na glas zapravo njegovim faktičnim formiranjem u povodu Sulejmanove katastrofalne ekspedicije protiv Sigeta i po planu dalje. Za prebacivanje osmanlijske vojske na tom maršu iz Hrvatske u Ugarsku prvotno je bila smišljena osnova, da se za prelaz vojske načini most kod Vukovara. Međutim neraspoloženost sultanovu, što se, namjesto udobnijeg napredovanja iz Beograda u Vukovar sa 2 stacije, odredilo i za nj samo jedna stacija, te onda činjenica, da je naglo nabujali Dunav otplavio most, svim tim preokrenuta je akcija prelaženja i pravac uperen prema Osijeku i Dravi. Ima o tomu više specijalnih podataka u historijskim izvorima. S turske se strane navodi, da je radnja novog mosta preko Drave kod Osijeka trajala 17 dana, da je sam most bio nošen od 118 lađa i da je bio dug 4800 lakata. Kad je most bio napravljen, uz silnu nestrpljivost Sulejmanovu, sultan se zaputio na razgledanje cijele situacije svojom ladom (kojoj je inače bilo pristanište na Bosporu); bio je zadovoljan i uz pucanj topova vojska je počela prelaziti.¹³

Jedan savremeni hrvatski izvor opisuje pak istu stvar doslovno ovako:

»Sedmi dan juleja dojde uhoda s tabora turskoga od Belgrada donjeća i povida, da je car došal u Belgrad, i da ladje vuku od zdola gori po Dravi, i da most oće načinjati na Dravi blizu Šiklouša, i da ide pod Seget i da most učini razmetati na Dunaju.

¹⁰ Mahometes... Nazadas multas sclopettarijs completas instituit, quae totius paludis margines obsiderent... (Vid. Jovii Opera, XXXVI. l. c.) »cum sociis navalibus, quos ibi (na Dunavu) Nassadistas vocant...« A. Gislenii Busbequii De Legatione Turcica Epistola Epistola IV. Lugduni Batavorum (Elzevir. off.) 1633. p. 369.

¹¹ Wolfgang Lazius' Karten der österreichischen Lande und des Königreich Ungarn aus den Jahren 1545.—1563. Ed. Oberhammer und von Wieser. Innsbruck 1906.

¹² Sed transeo ad Mursiam coloniani, cuius uestigia in Essechio Draui municipio superesse prefati sumus: id quod clade insigni Christianorum militum, ductore Kaczianero, a Thurcis eorumque praefecto Vlambego accepta, orbi iam celebratur: & Trebellius Pollio, Ingenuum Pannoniae, praesidem fuisse, atque adeo in Pannonia insignita, ab Antonino inter Teutoburgium & Aureum montem, qui hodie est Mechek supra Quinqueecclesias utifer, collocata. Mursiae autem, praeter Ptolomaeum & Antoninum, Scotumque in Codice praefectarum, meminere Orosius (lib. 7. cap. 15.) cum de Tyrannis loquitur, qui sub Gallieno Rempublicam pessum dederunt: Igitur primus Ingenuus, inquit, qui purpuram imperij sumpserat, apud Mursiam occiditur. Sane refert & Trebellius Pollio, Ingenuum Pannoniae praesidem fuisse, atque adeo in Pannonia imperium arripuisse: ut dubium nullum sit, Pannoniae oppidum in quo Ingenuus occisus sit, Mursiam extitisse. etc. etc. isp. Commentariorum Reipub. Romanae illius, in exteris prouinciis, bello acquisitis, constituae, libri duodecim... Autore Wolfgango Lazio Vienen. Austriaco, Medico, & Rom. Regis Historico. Basileae 1551. pag. 1113.

¹³ Jos. von Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches II. Pesth 1834. S. 317.

Opet dojde list iz Pečuja od Nasuf-age, u kom gospodinu Zrinskomu piše, da je došal carov čauš i da je donesal od cara zapovid Hamza-begu, da najbrže ide na Dravu most načinjati, ako li ne ide, da ga oće pred njegovom hižom učiniti na kolac nabiti. I učini po selih karvav razanj nositi i poče onda na Utovu most načinjati i bil ga je jur dobro daleko načinil, med tim je došla jedna noć velika voda ter ga je vsega raznesla, i ni ga mogal onda načiniti, i bil je pošal u drugo mesto niže po Dravi i ondi ga je bil počel načinjati opet most; ni ondi ga pred vodom ni mogal načiniti, toliko da je bil k caru poslal čauša tužeći se, da pred velikimi vodami ne more mosta na Dravi načiniti. A car, to razumivši, on čas posla Hamza-begu čauša u Pečuj i posla mu jedan rubac turski dug i na krajih zlatom napisano »Soltan Soliman« i poručil mu je po čaušu, da najbrže načini most na Dravi, kakokodir more, zač ako do njegova prišastja gotov ne bude, da oće onakovim rubcem na kraj mosta obišen biti. To razumivši Hamza-beg onu uru pojde opet na Dravu niže Osika i onamo učini vse ladije i mostne daske dovesti i poče načinjati most niže Osika i na njega učini dojtj vse kmete predavce¹⁴ i ne bi nigdore slobodan: ni spahija, ni služeći Turci, nego su vsi nad njim bili, da ni sam Hamza-beg ni prestal noć i dan, dokle kodir ni bil načinjen, a jest načinjan na jednu milju zemlje u dužinu po sinokošah i blatih i potocih, i vas je bil gotov za dest dan...«.¹⁵

Tako je dakle u dva pomenuta izvora opisana sama gradnja osječkoğa mosta, dok 18 godina poslije sigetske katastrofe Zadraniin Krnarutić svu tu historiju pometa u stihove u svom »Vazetju Sigeta grada«:

»...Dočime varvljaše ta vojska u ta red, Prik Drave činjaše Hamsabeg moste v red;
 Dali te rike moć, ča u dne činjaše, Saba budiše noć, sasvim razčinjaše
 Tako, da da caru na znanje taku stvar Razumnu, a staru. Toj razumivši, car,
 Tudie mu posla list i jedan bil rubac, Njemu dajuć zvist, da ob jedan dubac
 Činit će ga obisit tin rubom, ako most Nesklopi tuj lisit;¹⁶ život mu nije prost.
 A na rubcu biše pisano s obih stran Zlatom, kadi diše car, sultan Suliman
 Kad zapovid taku ta baša razumi, Klade pomnju svaku, ku more i umi,
 S ovim zaroke čineć, da idu k raboti, Prik Drave most klopeč, ka kamo car hoti.
 U malo vrimenta množ dasak snesoše I mnogo slimena, gdi su
 Niz Osika doli srid zelene trave, Gdi ta beg oholi, most čineć prik Drave.
 U manje deset dan jak, tward, dug milju most Prik vrulj, prik
 blata zdan, prik rike sbija most...
 ...Osmi dan teciše, da Phoebo, zlatoglav, U zlamenu biše, kogano čuva lav.
 Beglerbeg Natulaj prik novoga mosta, Za njim baša Okaj, s njime Turak dosta.
 Beglerbeg, drumeli,¹⁷ i svak, k s njim dojde, I glavlar car veli na Dravi da projde.
 Tu mnogo almustva učini ubogim I poda zaduštva svojim hodžam mnogim.
 Šest krat se razsvanu, i šest krat pak bi noć, Da s' od'tle neganu njegova sila i moć.¹⁸

¹⁴ T. j. oni kmetovi koji su se Turcima bili predali.

¹⁵ »Podsjedanje i osvojenje Sigeta u glagoljskom prijepisu hrvatskoga opisa iz g. 1566. ili 1567.« Priopćio dr. Stj. Ivšić. »Starine« knj. 36. Zagreb, 1913.

¹⁶ t. j. od lijesa = drven most.

¹⁷ Komentator dr. V. Gaj tumači (str. 56.): Drumeli adj. indecl. (derivativum de drum, *δρομος*) putni(?), ad viam spectans. — Meni se čini, da je ovo neispravno i da je to zapravo stihotvoračka skraćenica »od Rumeli« beglerbeg.

¹⁸ Vazetje Sigeta grada složeno po Barni Karnarutiću Zadraniinu. (ed. Gaj. Zagreb, 1866., str. 18. i 27.)

Dašto, da se poslije događaja 1566. svak u njegovu opisivanju doticao i egzistencije mosta, koji je za više nego jedno stoljeće slovio sada kao »il famoso ponte d'Essek« ili pak kao »Die so berühmte und Wunderbahre Essecker Brücken«. I stariji povjesničari kao n. pr. Budina¹⁹ i Isthhvanfi²⁰ s pomnjom su zabilježili zgone oko podizanja toga mosta.

Nema sumnje, da je taj osječki most i poslije sigetskog intermezza ostao kao vanredna dobro došla prometna baza oko koje je neprestano moralo biti stručnih lica majstora²¹ kao i izvjesne straže. Šta više, vrlo je vjerovatno, da je poslije 1566. osječki most dobio ono tipično, ukrašeno obličje koje je poznato njegovim više manje ispravnim prikazivačima (crtačima). Od Sulejmanova vremena dalje na osječkom je mostu jedan osmanlijski defter emini ubirao i carinu.

Što se tiče veličine (pored napomenutih data) Bizarus²² referira dimenzije za dužinu 1 milju (ca. 5 i ½ km), za širinu 14 lakata (a i više), kao vrijeme gradnje 12 dana a radnu je snagu u broju izrazio sa 25.000 ljudi! Nego upravo taj izvor među starijim vrelima jedini podrobnije opisuje i strukturu samog mosta t. j. da nije bio jednoličan, kao što su ga po dvjema šablonama prikazivale ilustracije dvaju tipova.

Jedne slike prikazuju most kako se pruža u pravcu, a druge kao da je išao vijugavom, zavojitom crtom, no to je manje vjerovatno. Biće da su prikazivači radili napamet, po tuđem pripovijedanju i prema izvještajima, te su zamišljali da je most morao biti građen zmijoliko i valovito poradi nesigurna tla, koje svagdje nije moglo u sebe primiti potpornje da bi čvrsto stajali, a možda i zbog struje koja je navodno kod drvenih mostova zahtijevala oblik slova S. Pa i ovako konstruirane slike ne prikazuju most u jednakoj formi: na jednim nema most ograde, na drugima je ima. Ipak ima verzija, po kojoj se vidi, da je most (dakako da

¹⁹ Samuel Budina Labacensis Historia Szigethi totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi. (Ed. Schwandtner Scriptores rerum hungaricarum, dalmaticarum, croaticarum et sclavonicarum I. Vindobonae 1746. p. 723, 726. Ex Croatico sermone in Latinum conuersa (isp. tekst bilješke br. 15.).

²⁰ Nicolai Isthhvanfi Panoni Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV. Viennae 1758. p. 290.

²¹ U kršćanskoj Evropi, poimence u Francuskoj i onda u državama Habsburgovaca, formirale su se vremenom isto pionirske (genie) čete, pontoniers, pak poslije formacije pod imenom »Sappeur« i »Mineur« kao razarači poglavito neprijateljskih a i svojih mostova na uzmicanjima.

²² »Priusquam uero ulterius progredior, minime ab instituto alienum esse iudico, si breuiter mentionem fecero illius insignis, ac memorabilis pontis, quem Solymanus, ut suas copias traieceret, fieri iussit super Drauum fluvium, haud sane minori celeritate, ac ingenij solertia, quoam olim Caesar suum fecerat super flumen Rhenum. Hic autem fluuius e Valeriae regionis, quam Styriam uocant, Noricisque montibus emergens Mura fluuiio comite recepto, in Danubium euoluitur. Itaque supra hoc flumen duodecim dierum spatio fuit inchoatus, ac perfectus pons, cuius quidem longitudo porrigebatur ad spatium unius miliaris, amplitudo autem ad quatuordecim cubitos, & amplius, erantque huic negocio destinata supra uiginti quinque hominum millia, qui nulla intermissione posita, uniuersum opus mature, absolverent. Ubi altitudo fluminis tanta erat, ut in eo, trabes, ac tigna figi non possent, ibi suppletum est lintribus, alijsque navigijs, supra quae pontem iussit extendi, haecque magnis catenis ferreis inuicem connectabantur, atque ita exercitus ad alteram ripam commode traiecit...« Petrus Bizarus, Pannonicum bellum, sub Maximiliano II. Rom(anorum) et Solymano Turcarum imperatoribus gestum: cumque arcis Sigethi expugnatione, iam pridem magna cura & studio, descriptum... Basileae, 1573. (p. 98.)

ne znamo kada) dobro bio ispitivan sa strane neturskih interesenata.²³ Različno je opisan u pogledu dužine i širine 8565 i 65, pa 8335 i 12 koraka. Dr. Brown je računao, da je most bio 5 engleskih milja, Nijemci $1\frac{2}{5}$ njemačke milje, a 17 koraka širok; da je išao ravnom crtom do jedne ulice u varošici Darda u istočnom dijelu; da je imao galerije, tornjeve, da je debeli hrastov pod bio neobično tijesno sabijen; da je stajao uglavnom na 8 orijaških stupova, a na svaki hvat da je dolazio još po jedan stup.

Osijek je bio u tursko doba i na onoj pruzi kojom su Turci sprovodili carske bečke poslanike na mjesto njihova određenja, u Stambol. Pa u to ga vrijeme, toga radi, i napominju premnogi putopisi, koji su nastali u povodu ovakovih diplomatskih legacija, a i većina poznatih slika Osijeka i staroga osječkoga mosta valjada je nastala u mogućnosti ovakovih zgoda. Tako m. o. i putopis Marka Antuna Pigafette, koji je 1567. pošao u Carigrad, napominje na povratku grad Osijek (Ossech).²⁴ On konstatuje, da je grad na desnoj strani rijeke Drave, da je opasan niskim zidinama, koje su bez kula. Turci su te zidine popravili ponajviše plotovima. Osječke su kuće drvene i slamom pokrivene; ulice potaracane gredama, otprilike, navodno, kao i Siget. Opseg je grada više nego 1 talijanska milja. Pigafetta veli, da su žitelji Ugri i Srbi a vjere — to je značajno — svi augsburško-evangeličke, protestanti. Kod Osijeka su Turci porazili Kacijanera.²⁵ Pigafetta citira zatim rimski natpis nad gradskim vratima. — Inače drugi putopisac dodaje (kao n. pr. Busbeq još 1557.) ovoj građi napomenu, kako je Osijek nedohodan zbog okolišnog blata i močvara, a samo gradsko stanovništvo da pati od groznice. U stvari je većina tadašnjih opisa gradova ipak u jednu ruku, tako reći, već tipologizirana. Redom idući dobar dio istorija onda modernih novijih događaja svakako je u općem crtanju turske najezde kod daljnje detaljiziranja napominjao i Osijek. Tako je »hronologija« Hieronymusa Ortheliusa²⁶ prepričala već notorne zgode gradnje osječkoga mosta, otprilike kao i Bizarus, samo što ističe, da su među ono 25.000 poslanika morali rabotati i plemići, a to je, uostalom, i verzija i glagolskog

²³ Hierselbst ist über den Morast eine höltzerne Bruck befindlich, über die man mehr dann zwey Stund lang zu gehen hat, auch von einigen, die selbst darüber den Weg genommen, angemerckt, dass sie bey genauer Besichtigung ihrer Sack-Uhren sieben Viertel-Stunden im Hinuberreiten zugebracht. Der Neu-eröffneten Ottommanischen Pforten Fortsetzung. Augsburg 1700. p. 2. Kroniger u. Göbel Erben).

²⁴ Questa citta (che apresso di noi non sarebbe buona per villa) è posta alla destra del fiume Drava, et è cinta di mure basse senza torri et in buona parte da Turchi rifatte di gratici. Le case di dentro sono tutte di paglia et di legno, et le strade saligate de travi (et intendo, che cosi è ancora Zighet) circonda poco piu di un miglio italiano. Gli habitatori sono Ungari et alcuni Rasciani, et tutti della confessione d'Augusta; Cazzianer fu sotto a questa terra et sconfitto da Turchi. Sopra la porta di detta citta v' erano intagliate in pietre l'infrascritte lettere, le quali ho vogliuto porre per dimostrare, che al suo tempo fu forse anch'ella da qualche cosa (isp. ediciju tih rimskih natpisa M o m m s e n. Corpus inscr. lat. III. p. 425. no. 3289 i 3290.)

²⁵ 1593. carevcima je uspelo da od Turaka ponovo zadobiju 1537. zaplijenjeni veliki top zvan »die Katzianerin« (sc. Kannone).

²⁶ Orthelius Hieronymus: Chronologia, Nürnberg 1602. pag. 31.

Im Monat Julio gedachtes 66. Jars / befalet Solimanus dem Hasan Bassa / dass er ein Brucken ober den fluss Drab machen solte / damit er mit seinem Kriegsheer fort rucken kundte / Darauf er sich zum drittenmal die Brucken zuschlagen unterstuende / Aber auss allerley verhinderung / so ihme zu handen stiess / nicht zu werck ziehen kundte / sondern muste jeder zeit widerumb unverrichter sachen ablassen / biss letzlichen ihme vom Solimano bey straff des Sebels / die Brucken fertig zumachen auffgelegt worden / Stracks darauff versamlete er alle Nachen vnd Schiff / sevill er

izvještaja. Trajanje gradnje označeno je sa 10 dana, dimenzija kao i u Bizarusa. Pa i način kompositne gradnje željeznim lancima vezanog mosta na čamce (lade) i običnog na stupove također je prikazano kao u rečenog autora. Međutim savremenik Ortheliusa Nikolaus Reusner notirao je samo prvi most u vrijeme mohačke bitke²⁷, a za 1566. Joannis Sambuci de Zugethi »Narratiunculam« u kojoj se samo napominje činjenica, da je most (ali se ne kaže kakav) napravljen na zapovijed sultanovu (Ponte igitur iam antea mandatu Tyranni, subditorum opera subitaria promiscua...).

Daljnju građu za samu historiju mosta uvelike pruža Prandstetterov putopis iz g. 1608.²⁸ Iz toga se izvještaja razabire, naime, da je osječki

damals zu handen bringen kundte / vnd was sonst vom Holzwercck vnd anders dar zu dienstlich / Brachte auch ober 25000 Mann / die solchen Werck beywohnen / vnd hand anlegen musten / (darunder auch deren vom Adel nicht verschonet wurde) Zur hand / die musten bey Tag vnd Nacht vnablässlich an solcher Brucken arbeiten / vnd wurde der Anfang vnter Ezekh gemacht / vnd im zehen Tagen an die Statt fertig / war ein oberauss herrliche Brucken / auch ein Künstlich vnd denkwürdig Werck / so ein Meil wegs lang vnd viertzen Eln breit / Vnd weil das Wasser in der mitte so tieff / das man mit Baumen vnd Pfälen nicht gruenden kundte / hat er es mit Nachen vnd Schiffen / wie man sonst die Schiffbrucken zu machen / vnd mit eysern Ketten aneinander zu hefften pflegt / vnterfangen / Di Brucken darüber gehn vnd also vermahren lassen / dass das gantze Türkische Heer füglich hiniber kommen können / als bald haben sich bis in die 90.000 Türken / denen 100.000 nachgefolgt / ein Meilwegs von Sigett gelaegert Den 20 Julij komen auch die Bassa vnd Obersten / als Mustapha aus Bossna Catambey vnd bald nach im Hasan Beey / welchem der Bassa auss Klein Asia / mit viel andrem gewaltigen Hern vnd Kriegsheer über die Brucken folgte /die tetten dem Solimano auff der Ebne Mochatsch ein Gezelt auffgeschlagen / daselbst er bald hernach ankommen / vnd von dannen auff Sigett verruckete.

²⁷ Supra eum autem locum, ubi Draus Danubio miscetur, in ulteriori ripa est oppidum Eszeck, ibidem vestigia magnae alicuius urbis eo tempore, quo Romani Pannonias obtinebant; Coloniae fortasse Romanorum ab ostio Draui non nisi duobus milliariis remotae. In eo loco, ubi Eszeck est, Draus in augustum coarctatus, ponti faciendo est aptissimus: quod sequuti nostri, eo tempore quo Belgradum(!) amissum est, pontem ibi, per quem exercitus traduceretur, extruxerant. — Isp. Nicolaus Reusnerus, Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus, a capta Constantinopoli usque ad hanc aetatem nostram, bello, militiaque gestarum Exegesises, siue Narrationes illustres variorum et diversorum auctorum. Francofurti, 1603, p. 24.

²⁸ Descriptio Loci. Dieses Essek ist vor Zeiten, wie die Historien geben, vnd noch wohl zu sehen, ein feines ansehnliches vnnnd wegen des Wassers Trag (Draul), daran es gelegen, ein zimlich vestes Stättl gewesen wie es dan noch mit seinen Ringmauern zum Thail vmbfangen, aber an vielen Orthen vast ruiniert, vnnnd nur mit vngrischer Pallanka repariert. Aussen herumb hat es ein zimlichen grossen Markt, auch mit einer Pallanka versehen, alda Wein vnnnd allerley andere Victualien wol fail, wie dan hierumb ein schön wol gebautes Landt. Diese Statt ist auch von der Kazianer schendtlichen Flucht, der des Khönig Ferdinandi in Hungern Obrister gewest, vnnnd dis Essek mit einem vornehmen Teutschen Kriegsvolckh belegert, aber dareb bey Nächtlicher weil verlassen vnd dauon geflohen, in den Historien beriembt worden. Alda Ir gnaden in fürnehmen Türggen hausz nach türggischer Arth zimlich wol losiert gewesen. Daher 3 Meill. Den 29. Decembris sein wier zu Essek gleichwol zimlich frue aufgewesen aber weil die Pruggen ober die Trag (Draul), soweit der Flusz sich erstreckht, bereit abgetragen gewesen, haben wier mit dem Vberfahren bis vast auf den Mittag zuebringen muessen. Alda ist ein lange Pruggen nit allein vber den Flusz, so nit gar breit, sondernn wegen Auszlauffung derselben zu zeitten vnnnd vber so langen Marasst, dergleichen weder in Hungern noch Teutschlandt zu finden vnnnd auff 12.000 gutter Schritt oder ein starcke teutscher Meil sich erstreckht, alle auf Paumen geschlagen, doch nit viel vber ein Claffter hoch. (Dr. I. Bojničić, Putovanje carskoga poslanstva u Carigrad g. 1608. — Opis Maksimilijana Prandstettera tajnika Adama barona Herberbersteina. Isp. »Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XII. Zagreb, 1910. str. 226.)

most bio izvrnut nepogodama nabujale Drave, koja je (valjada i nekoliko puta) odnosila (razumije se: pojedine) partije mosta tako, da je Dravu u takvim slučajevima prije reparacije valjalo prelaziti brodicama, a ističe i karakterističnu malu širinu mosta u poredbi s dužinom te konačno, da je površina mosta od tla odnosno od močvare bila izdignuta otprilike samo 1 hvat (nevisoko dakle). Prandstetter konstatuje rodnost osječke okolice i živ promet živežom, što je, uostalom, obzirom na sajmove kud i kamo iscrpljivije opisao isusovac Kašić za razdoblje samo par godina kasnije (1612.—1618.).²⁹ A u opisu požeškog sandžaka (u vrijeme Ibrahim paše Merinbegovića, beglerbega bosanskoga) navodi se 1620., da je Osijek imao jednu kulu s topom dugim 30 pedalja, tvrđavu sa neko 100 kuća i sa 2000 za oružje sposobnih ljudi, pa da je tu i sijelo kadije i kapetana.³⁰ Pa na osnovi tih podataka notirao je egzistenciju osječkog mosta 1626. i carski izaslanik Atanasije Georgiceo (Grgičević?)³¹ pišući svoju relaciju a isti je izvor upotrebljen i u netom citiranom mletačko-dalmatinskom opisu bosanskog pašaluka, što ga je publikovao Rački. Georgiceo hvali osječki most, zidine i vrata tvrđave, napominje i jedan turski top od 36 pedalja dužine; od 300 kuća u Osijeku 10 ih je katoličkih a ima 8 muslimanskih džamija; uostalom, da je Osijek pun Turaka to se i predobro pozna. Preko mosta, kaže napokon, dolazi se pred vrata grada Osijeka i tu se svršava granica kraljevstva Ugarske. Svakako je najvažnija napomena o okolišnim selima naseljenim n. pr. u Dardi od Magjara (kalvina) i Srba (šizmatika)

²⁹ P. Bartholomaei Kašić per Sirmium et Slavoniam iter atque labores apostolici, ann. 1612.—1618. (Isp. E. Fermentžin, Acta Bosnae... Zagrabiae 1892. p. 354. etc.) Isp. opis društvenog života prema Kašiću u Dr. Jos. Bösendorfera »Crtice iz slavonske povijesti...« Osijek, 1910. s. 324.

³⁰ Nekako poslije 1624. sastavljen je i jedan mletačko-dalmatinski opis bosanskog pašaluka, iz koga se razabira, da je Osijek spadao, kao i Vukovar, Brod i Djakovo, u požeški sandžakat: »O se ch, città posta alle sponde del fiume Drava, da questa parte ha una torre, ha dentro canone uno di trenta sei palmi nro 1, ha una tera vicina, che non città puo fare fochi nro. 1000, homini da fatti nro. 2000, cadi e capitano. (Isp. Dr. Franjo Rački, Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašalika. »Starine«, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XIV. U Zagrebu 1882. str. 188.)

³¹ Relatione datta all' Imperatore dal Sign. Athanasio Georgiceo del viaggio fatto in Bosna l'anno 1626. »Da Baranavar lontano tre leghe venissimo ad una Pallanca chiamata Darda, e di fuora da 30 de' Calvini Ungari e scismatici Rasciani. Di sotto li corre un' acqua chiamata Caratina, piena di pesci, dalla quale comincia un Ponte tutto di rovere, lungo uno lega, largo che comodamente doi carri scostandosi potevano passare; questo ponte è da Villagi fabricato, et ogni Villaggio ha sua parte, che deve accomodare, ne altro sono obligati che a questa sola opera, benchè alcuni poi mi dissero, che li sforzano pagare li tributi e spese straordinarie. Gli huomini delli detti villaggi alcumi sono scismatici Serviani, altri Ungari Calvini. Quando Sultan Suliman passò all' assedio di Vienna, fa fatto a canto di sudetto ponte un' altro simile, il che ancora dalli vestigi si conosce, et uno e l'altro arrivava alle porte di Ossek, sotto de quale passa Dravo fiume navigabile, e qui, come mi persvado fondato nell' informatione d'altri, termina il Regno d'Ungaria. Quanto a quella parte, la detta città di Ossik è antichissima, ma molto augmentata dalli turchi, il che si conosce molto bene, perchè l'antiche muraglie sono fabricate di quadrelli con un bel portone, le nove di legni impostati di creta; in un cantone delle Città vecchia trovai tre pezzi d'artiglieria senza ruote, uno delli quali era lungo 36 palmi senza gran politezza, fatto, come mi persuado, dalli turchi istessi, poiche di sopra era la scrittura turchesca. In questa città potevano essere da 300 case tra quali dieci de' Christiani Cattolici; delle moschee erano otto. (Quinta giornata.) Fù alli tre di Aprile partendosi da Ossik camminassimo tra certi boschi molto pericolosi per 4 leghe intiere, ne vedessimo altro che una villa chiamata Csepin...« (M. V. Batinić, Njokoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti. »Starine« XVII. U Zagrebu, 1885. str. 133.—134.)

a za sam most: questo ponte è da molti Villagi fabricato, et ogni Vilaggio ha sua parte, che deve accomodare, ne altro sono obbligati che a questa sola opera...» Most da je dug milju, a širok za dvojka kola.

Ipak među najbolje opise starog Osijeka spada partija u putopisu Evlije Čelebije (* ca. 1611.), i ako on po orijentalnoj pasiji, doduše, umije gdjekad i mnogo pretjerati, ističući n. pr. kod Osijeka kao fundatora kralja Matijaša Korvina, ili dovodeći opet Bočkaja u vezu s kapitulacijom Osijeka 1526. itd.³² Svejednako opis Evlije Čelebije mnogo nadopunjava historijska vrela iz pera kršćanskih putopisaca:

Evlija Čelebija zove Osijek »varoš Esek« po magjarskom. Dovodeći ga u vezu s Osmanlijama kaže: »Četvrtoga redžep-il-ferda 932. god. (16. IV. 1526.), u ponedjeljnik, kada se sultan Sulejman krenuo u muhačku bitku, kasnije pogubljeni Ibrahim-paša vodio je kao veliki vezir prednje čete i sa svojom veliko-vezirskom vojskom jurio je najvećom brzinom napred. Zauzevši te godine gradove Srem, Petrovaradin, Ilok i još četrdeset većih i manjih gradova, opsjedne zatim grad Esek. Nevjernici bana Bočkaija, koji je bio u gradu, nijesu mogli odoljeti jakom napadu i borbi nego grad predadu, te se neprijatelj raspe iz grada na sve strane bez oružja, praznih ruku i jadan. Neki, zamolivši milost u serdara, ostadoše da postanu raja. Poslije toga, na kneževu zapovijest, skupi se čitavo more vojske kod grada Eseka, koji za tri dana srazniše sa zemljom sve do temelja. Zatim je serdar Ibrahim-paša, mjeseca zilkade 932. (augusta 1526.) cijelu muslimansku vojsku prebacio u četama preko rijeke Drave... (i tu sad Evlija Čelebija napominje već prije citirane podatke o mostu, pa onda nastavlja): ... i sada je (Osijek) vojvodstvo u požeškom vilajetu i srez s prihodom od 150 akča. Ima šejk-il-islama, nakib-il-esrafa, dizdara, 12 gradskih aga, 700 gradskih vojnika, agu poreznika, mutesiba i carinika. Međutim (Osijek) nema spahi-ketkudu i kapu-kul-serdara. Ima još janičarskog serdara, egričauša, mišar-bašu, posjednike zijameta i timara alaj bega i čeri-bašu. Jednom riječi ova napredna varoš prepuna je islamskih četa«.

O zemljištu i obliku grada Osijeka kaže Evlija Čelebija ovo: »Grad leži na jednoj skrovitoj, pravoj, prostranoj i plodnoj ravnici, čije skoro tri strane³³ obliva velika rijeka (Drava), pa idući dalje uliva se na jedan puškomet na niže u Dunav. Blizu ovođa mjesto je ovaj trostruki jaki grad, čije i unutrašnje i srednje i spoljašnje varoši grad ima vrlo jaku drvenu ogradu. Srednji grad: Ovo je lijep, četverouglati grad, zidan crvenim opekama, s jakom ogradom, a leži na zemljištu bez ikakva uzvišenja. Kada je veliki vezir Ibrahim-paša s velikom mukom (1526.) porušio ovaj grad ostao je još jaki zid, debeo otprilike kao tijelo petorice ljudi. Poslije, kad je po naredbi vladaočevoj opet sazidan, staviše na spomenuti jaki niski zid »sanduke«, načinjene od debelih hrastovih greda; na svaki stub namješten je ogroman sanduk, na jake opeke postaviše sanduke s rešetkama i ispunije ih krečom, gipsom i cementom.³⁴ Tako grad načiniše višim, jer na svaku stranu postaviše kule i putove s njima nasuše. Svuda unaokolo postaviše otvore za topove, ali prsobrana nema, kako je to obično kod drugih gra-

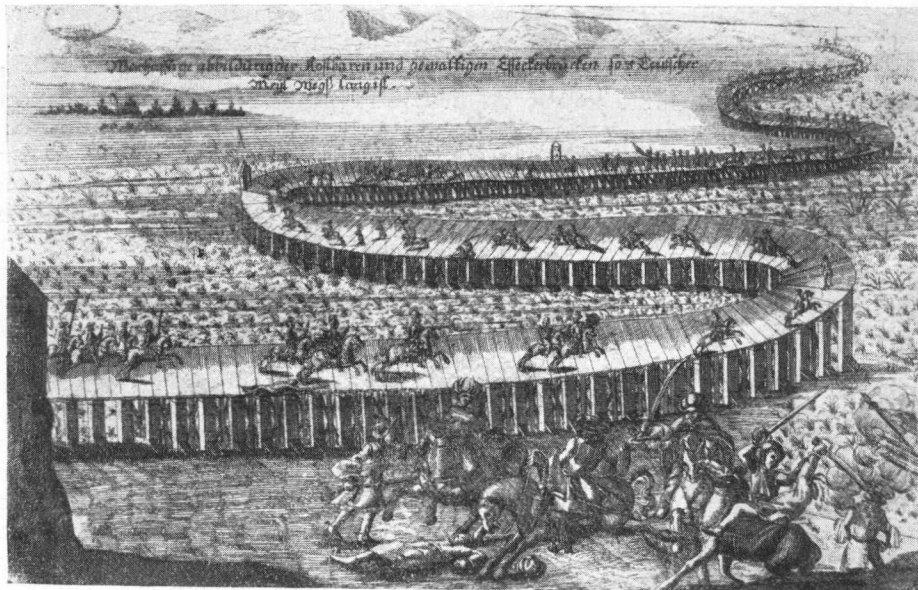
³² Dr. Јован Радонић, Путовање Евлије Челебије по српским и хрватским зељама. («Годишњица Никола Чупића» XXIX. Београд, 1910. стр. 33)

³³ »skoro tri strane« могу се тичати распореда старих фортификација као изразите тзв. водене тврдаве.

³⁴ Dr. Јов. Радонић упоређујући у цитраној едисији наводе пријашњих и потонјих путописа доказао је, да је овај навод Евлије Челебије претјеран, јер је Осиек у турско доба био обична паланка са зидовима просто од плетера. Исп. и овдје билеšku бр. 27.

dova. Pošto je ovaj grad na obali rijeke Drave i rijeka ga Drava obliva s tri strane, a na tim stranama su jame i brežuljci, šanca nema a nije ni potreban. Na tim stranama na obali su samo prosti zidovi od naboja, na nekim mjestima su male kapije za provjetravanje, koje gledaju na vodu. Osim toga je s tri strane jak zid. Na toj strani od jedne kapije do druge iskopan je dubok i širok šanac. Za vrijeme nevjernika je voda iz Drave tekla kroza nj, te su u šančevima lovili ribu. Ustave za lovljenje ribe mogu se i danas vidjeti u šančevima. S druge strane, na kojoj je šanac, od jedne vode do druge ima hiljadu i sto dobrih koraka, a strana bez šančeva, koja je na obali rijeke ima 2000 koraka te tako obujam grada Eseka iznosi 3000 koraka. Ima dvije kapije: jedna je široka kapija, koja gleda na istok. Filibej Mustafa-paša dao je na unutrašnjoj strani ove istočne kapije načiniti jedan lijep, veliki bedem od naboja, koji izgleda kao Kahkaha bedem. Vrh mu je ukrasio baljemez-topovima. Druga kapija je na južnoj strani i vodi u spoljašnju varoš, i poznata je pod imenom Čaršijska Kapija. Na svodu od kapije obješeni su jelenski rogovi. Vrhovi od zidova između obje kapije ukrašeni su mnogobrojnim raznovrsnim oružjem, koje čuvaju stražari. Iza ove kapije je jedan veliki šajka-top, u koji može stati čovjek. Drvene mostove ispred ovih kapija, koje vode preko šančeva, dižu na čekrk stražari svake noći i pričvrste za kapije. Spomenute kapije nijesu obložene gvožđem, nego su sklopljene od jablanovih greda. U ovom gradu ima 400 koje većih, koje manjih kuća, zidanih kamenom i pokrivenih šindrom. Ima šest mahala i šest bogomolja.

»Unutrašnji grad: Na sjevernom uglu ovog srednjeg grada, na obali rijeke Drave, na izdvojenju, koje je u vezi sa srednjim gradom, diže se ovaj lijepi četverouglati grad od opeka, čvrsto zidan, sa 4 kule kao stubovima na sva četiri ugla. Krov visokih kula, napunjenih različnom ratnom opremom, svršava se u šiljasto kube od dasaka. Nad jednom kapijom, koja se otvara na jug, svira svake noći musulmanska vojna muzika. Osim kuće zapovjednika i oružnice nema drugih javnih zgrada. Pred kapijom je džamija Sulejmana-kana. Na obali su Drave žitnice, načinjene od dasaka. Pred žitnicama je veliki prostor za topove. Tu je jedan rijedak top Sulejmana-kana, dug 40 pedalja, čija su gvozdena čulad teška 60 oka. Neka se od tih čuladi upotrebljavaju sada kao mjera u stovarištu brašna i njima mjere različne stvari. Kada je Sulejman-kan polazio u Alamaniju da osvoji Beč, ponio je ovakva 2 topa, pa je jedan top potonuo na ovom mjestu. jer su ga htjeli brzo da prenesu preko Drave. Kažu da i sada stoji ovaj stari top u vodi pored mosta. Razumniji u vojsci vidjeli su kao neki predznak u tome što je top potonu u vodu, te su ovako među sobom govorili: »Teško da će ga osvojiti topovima, nego će se vratiti bez ikakva osvojenja«. Čudne su božje tajne! Sulejman-kan je s ovim osječkim topovima pucao na grad Beč 17 dana i za vrijeme njegovog bavljenja ondje iznenadi ga velika hladnoća. Ruke i noge postadoše neupotrebljive; suviše, jednoga dana pade tako debeo snijeg, da niko ne mogaše izaći iz šatora. I Sulejman-kan ostavivši svoj prtljag, sultanski šator i blago, dovuče u to zimsko doba ovaj top i ostala četiri baljemez-topa i spase svoju dušu došavši u Džankurtaran (t. j. Adony na desnoj strani Dunava ispod Budima). U tom studenom zimskom vremenu donio ih je sretno na 20 konaka daljine od njemačkoga Beča. Čudnovata je međutim stvar. da su ljudi, kada je jedan od ovih topova utonuo u Dravu, govorili: »Nije dobar znak, što je ovaj top potonuo; sudbina je nepovoljna. Bog će znati! U ovoj godini ne će biti

osvajanja, niti pobjeda«. I zaista, tako se dogodilo. Vrativši se natrag bez pobjede, prispješe u Osijek. Pored ovoga velikoga topa ima i četiri balje-mez-topa, od kojih svaki vrijedi koliko jedan grad. Svi ovi topovi gledaju na grad Dardu, koji leži s one strane Drave više osječkoga mosta, upravo na dva sata od ulaza u most«.

»Podgrađe: Pred istočnom kapijom srednjega grada, na glavnom putu, idući sve do Panair-kapije (Panagjur!), koja je na južnoj strani, ima dugačko podgrađe od hiljadu i stotinu koraka. To je jak grad, opasan jednostavnim zidom od prošća, načinjen od debelih drvenih greda. Ima bedeme, a otvori za pucanje dolaze često jedni za drugim. Ima dvije kapije: na južnoj je strani pijačna Panair-kapija, a na istočnoj je strani Vukovarska kapija. Nema velike prsobrane. Nad Panair-kapijom ima samo deset šahitopova. Topdžije im danju i noću stoje spremni. Šanac oko podgrađa se napunio u toku vremena đubretom i zemljom, te bi tada bilo potrebno da se očisti. Obujam ovoga grada je 5009 koraka. Ima svega 400 kuća s krovom od dasaka, sklopljenih od dasaka i sa drvenim podom. Kamenitih zgrada i pločanika uopće nema u ovoj varoši, jer je mjesto nisko, podvodno i močvarno. I ako ima čvrstih zgrada sve su to građevine od opeka i cementa. No zato pored svake kuće ima mali vrt. To su dosta prostrane i lijepe kuće. Podgrađe ima sedam mahala, srednji grad pet, i tako ima dakle ukupno dvanaest mahala. Glavnije su Hasan-pašina mahala, Beg-seraj mahala, Mehkeme-mahala (mešćema je sudnica!), Anbar-mahala (hambar je žitnica), Aga-mahala i velika Kojumdži-mahala (kujundžinska, zlatarska ulica)«.

»Ima svega 46 mjesta za molitvu. Između ostalih znatna je džamija sultana Sulejmana pred kapijom unutrašnjega grada, koja je u staro vrijeme bila crkva. Nije bogzna kako ukrašena, a i u pogledu posjete je vrlo napuštena. U srednjem je gradu Kasim-paše džamija, koja ima tarih, koji kaže, da je podignuta 1558. Ova sjajna džamija stoji na izlasku iz sred-

njega grada, na desnoj strani glavnoga druma. To je sjajna džamija s kubetom, pokrivena plavičastim olovom; ima u dužinu i širinu po 100 stopa. Vrlo su lijepo i umjetnički izrađeni propovijedaonica i mahfilj. Kod vanjskih stepenica na 6 čisto bijelih mramornih stubova ima 7 niskih, plavičastih kubeta. Tako lijepe džamije nema ni u jednom pograničnom mjestu. To je jaka zgrada od opeka i ima prostran harem (svetinja, predvorje džamije!). Unutrašnjost harema je hladovito šetaliste, ukrašeno rijetko lijepim drvećem. Ima veoma umjetnički ukrašeno i visoko minare. U podgrađu je džamija Mustafa-paše. Istina, da je ova džamija pokrivena ćeramidom, ali prima u se veliku množinu ljudi, jer stoji na mjestu, gdje se svijet skuplja u čaršiji i bazaru. Nad kapijom ima tarih. Osim ovih ima još 40 minareta u varoškim mahalama. Ima svega četiri zavoda za nauku. To su: Kasim-pašina i Mustafa-pašina medresa. Ovdašnji narod vrlo voli nauku, ali za to nema dar-un-kura i dar-ul-hadisa. Ipak njihovi učitelji izlažu u džamiji hadis. Ima 4 manastira i 5 osnovnih škola. Među ovima su znatnije: Kasim-paše i Mustafa-paše, i one su tako pune kao da su palate. Početkom svake godine daju svakom siromašku iz vakufa zajedno s novcem i poklonima cijelo odijelo, kape i povezače. Imaju 12 studenaca s krovom. Između ostalih je Kasim-pašin studenac s drvenim kubetom pri izlazu na Čarši-kapiju iz srednjega grada, na lijevoj strani na obali šanca. Ovdje za dušu kerbelskih mučenika (680. god. p. Chr.!) daju julija mjeseca vodu iz čevsera (t. j. rajska voda!) svakom ožednjelom čovjeku. Od javnih studenaca poznati su još serdarev i ketkudin studenac sa strehom. Kada čovjek izide na kapiju srednjega grada, te pređe u čaršiju, opaziće na desnoj strani lijepe banje s olovnim krovom i kubetima. Ima 6 trgovačkih gostionica. Ima 1 han za karavane, gdje se dobiva svaka opskrba. Izvan utvrđenja podgrađa ima jedno mjesto ograđeno proćcem i načinjeno kao grad, koje je udešeno za vašar (panagjur). Svi prolaznici dobivaju ovdje stan i hranu. U varoši osim ovooga nema drugog karavan-seraja, ali ima mnogo otmjenih domaćina i starješina, koji, kada stranci počnu stizati, otvore vratnice, prime ih i nekoliko dana izdržavaju, jer je ovo bogata varoš. Ima 200 bezisten-prodavnica, nijesu od kamena zidane, ali je zato nagomilana u njima sva roba iz Indije, Arabije i Perzije. (Osijek) ima jednu tekuću vodu, koja je čista i zdrava; to je velika rijeka Drava«.

Izvještaj Evlije Čelebije uvelike dakle zaslužuje uporedbu s napomenutim izvještajem isusovca Kašića baš u vezi s panagjurom, koji je ocrtan i u turskom putopisu, kada poslije izvjesnog teksta kaže:

»Ujutru pošto pokupismo njihovo (neprijateljsko) oružje, konje i posječene glave, koje nabismo na koplja, stigismo drugoga dana u grad Osijek. Tu kod suda ostavimo glave, dasmo sebi istaviti svjedodžbu o ovom slučaju pod gradom Požegom, pa se onda sa svojim šatorima namjestismo van grada Osijeka na vašaru, gdje prodadosmo naše roblje i prtljag. Dobismo za to 46.000 pijastara, koje sam ja, siromah, razdijelio među sve ratnike za vjeru.³⁴

Evlija Čelebija ne napominje postojanje i nemuslimanskog žiteljstva u Osijeku toga vremena, ali je ono važno i svojim porezom za uzdržavanje osječkog mosta (što su ga plaćali međutim istina, i muslimani) i daćom

³⁴ Isp. Др. Јован Радонић, Путовање Евлије Челебије по српским и хрватским земљама. («Годишњица Николе Чупића» XXX. У Београду, 1912. стр. 284.) — Isp. za turske prilike tog vremena i djelo: Salomon, Ungarn im Zeitalter der Türkenherrschaft. Leipzig, 1887.

*Nikola grof Zrinski
ban hrvatski.
Pod njegovim je zapovjed-
ništvom 1664. spaljivan
osječki most.*

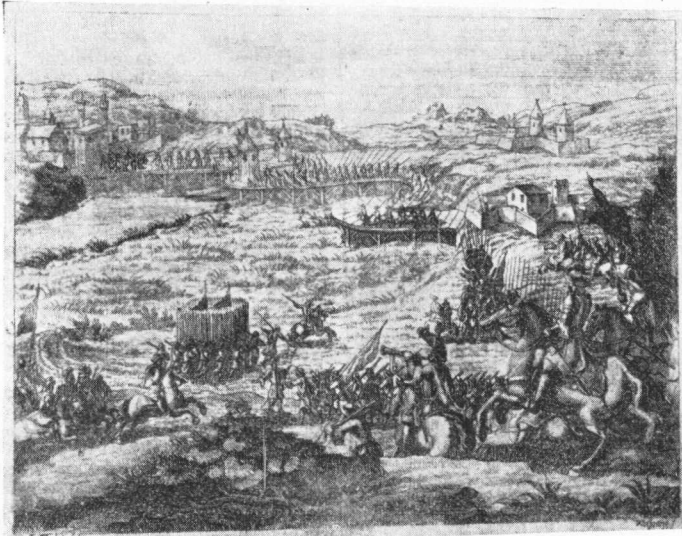

za fortifikaciju kaniške tvrđave kao i tributom za uzdržavanje osječkih džamija. Stvarno su popravke na mostu morali izvršivati stanovnici Retfale.

Tako je osječki most stajao u ocrtanim prilikama sve do vremena kad je započela protuturska akcija s habsburške strane. I upravo za vladavine sultana Mehmeda IV. (1648.—1696.) u kontranapadajima s austrijske strane zaputio se 16. siječnja 1664. grof Nikola Zrinski iz Zrinja s vojskom od 35.000 ljudi najprije duž Drave onda prelazeći u Ugarsku te napokon pravcem onda na Osijek, uzevši za specijalitet u tom ratovanju da pali i uništava turske mostove (Slavonia turcica vastatur), što je u kompleksu toga četovanja i učinio još prije Osijeka u zapadnoj Ugarskoj. Iza operacija kod Kaniže i dr. Zrinski je prispio pod Osijek. Na carevačkoj strani je iskrsla vijest, da se 6 godina gradilo osječki most i trošak da je iznosio 30.000 talira. Ovo je saopćenje moralo napose razveseliti bečki carski dvor, jer uništiti djelo oko kojega se radilo 6 godina biće samo dobitak za budući rat. Na Zrinskoj strani je bilo oko 2000 draguna i 3000 hrvatske milicije, a preko mosta bilo je navodno 6000 Turaka, koji su isprva bili i suzbili carevce. No onda Zrinskom stiže njemačko pojačanje. Carevci se utvrde u osječkoj »palanci«, a onda započmu paliti most. Teško ga je bilo paliti, jer je građa bila od solidne, već konservirane, stare hrastovine. A slab je bio i gorivi materijal kojim se potpaljivalo: smrznuta trska iz močvare oko mosta. Gomilama se nosilo taj materijal, pa konačno »elemenat vatre« zahvati i hrastovinu drevnoga mosta »kakvog nigdje na svijetu nema«. To se zbilo krajem siječnja 1664. Iz osječke tvrđave gledali su zapanjeni Turci grandiozan prizor i, dakako, kuršumima gađali paljbenike. Most je gorio 2 dana, ali nije izgorio sasvim. Turci su most nabrzo popravili, navodno za 6 tjedana i iz novog materijala.

Događaj je naravno odjeknuo senzaciono po kršćanskoj Evropi: izdana je mapa kartografska, relacija³⁶ sa slikama štampana (kao nadomjestak

³⁶ Izašao je fulminantan opis u Augsburgu (nakladom Martina Zimmermanna »Kunstführer«, isp. ovdje priloženu faksimile kako je događaj uslijedio »wider den Blut-

Spaljivanje osječkog mosta 1664. (Der Neueröffneten Ottomanischen Pforten Fortsetzung... Augspurg 1700. p. 2.)

novina) i potom su slijedile s događajem u vezi i druge ilustracije osječkog mosta. Paljenje osječkog mosta bilo je u stvari samo predigra većeg sukoba. Prelom u ravnoteži, prelaz iz habsburgovačke defenzive u protutursku ofenzivu zbio se zapravo St. Gotthardskom bitkom u proljeće 1664. Zahvalni cesar Leopold I. učinio je zavjet još prije bitke i tako je došlo do jednog spomenika, koji u St. Gracu danas stoji na Jacomini-Platzu. 13. veljače 1665. publikovan je jedan Hofdekret, kojim se objavljuje i dopušta »eine Kollekte für die Errichtung der »Statuen Votive« i obećava carev prinos u iznosu od 1500—2000 Fl., a isto tako i »Subministrierung der nötigen Materialien«. ³⁷ U drugu ruku pokrajinski su vijećnici upućeni da to publikuju »weillen dises Votum das ganze Land concernirt . . . dass sie nit weniger ihres thails nit allain zur Unterhaltung der Music bey der vor solicher Bildniss alle Sambstag und Frauen Feuerabend zu halten vorhabenden Litaney und Gebett, sondern auch zu dem Hauptwerckh der Fabrica selbst mit etwas ergöbiges zu concurriren jhro Belieben lassen wolte«. ³⁸ Spomenik (kip bl. djevice Marije) je doista sazdan, na-

hundert und Erbfeind Christlichen Nahmens dem Türggen«. Relacija ističe da kola glasina e da su i Turci most palili, no da je izgorio više od polovice (dužina mosta 2000 koraka, širina 30 koraka); da je, nadalje 14.000(!) Turaka ostalo ležati, a 4000 sasječeno i pobijeno, dok je — istina, veli — nastradalo i — 400 Hrvata i Nijemaca. Sa Zrinskim je vodio operacije kao pomoćnik Nj. Preuzvišenost (Hoch Gräfl(iche) Excell: Herr Wolfgang Julius Graff von Hohenlohe, koji je Zrinskog poštovao kao oca, a ovaj š njime postupao kao sa svojim sinom. Pri opsjedanju Pečuha Zrinski se viteški ponio prema Turcima, jer su i oni ispunili jedan ugovor, te ih pustio da odu — »die Tartaren aber, weil Sie sich anfangs starck gewöhret, doch keine Soldaten, sondern nur Raub Vögel seyn, fast alle, vnd deren in 600. nidermachen lascen«. ³⁷ Joh. Krainz (Pseud. H. v. d. Sann), Zur Geschichte der Mariensäule auf dem Jakominiplatz. (»Grazer Morgenpost«, XXIII. Nr. 287 20. X. 1900.). Priopćuje i izvratke iz »Ordinari und Extra-Ordinari Landtags Handlung« u Steiermärkischen Landesarchivu, Bd. 71, 72 (1664.—1667.)

³⁸ Trebalo je dakle da se po carevu zavještanju održavaju bogoslužjenja i toga radi se pregovaralo s gradskim gradačkim župnikom i s Karmelićanima; pred njihov

*Cesara Leopolda I. spomenik zahvalnosti
poradi pobjede Turaka 1664. Kip bl. dje-
vice Marije u št. Gracu, sada na Jacomini
platzu.*

vodno saliven iz turskih topova osvojenih kod St. Gottharda (lijevao Adam Rosstauscher), a na postamentu na jednoj ploči (na zapadnoj strani) ima natpis:

Ponte ad Ossacum
Succenso, tardantur
Turcae. Nec deinde
Proximi nocent...³⁸

Proslavljeni Nikola grof Zrinski dobi, šta više, u počast svog djela i ploču u würzburškom sveučilištu s ovim tekstom gdje se m. o. kaže

Cum experti sunt
Turcae in igne Sampsonem,
Ad Quinque Ecclesias, et pontem Eszekianum,
Quae flammis domavit.³⁹

Takvo je stanje osječkog mosta bilo 1664., a poslije ima i dalje izvještaja već iz naredne godine. Na povratku, naime, sa poslanstva iz Carigrada 1665. prošao je grof Lesslie i konačio u Osijeku, pa iz putopisa njegova kapelana Tafernera ima podataka o tadašnjem izgledu Osijeka.⁴⁰ Poput drugih

samostan želio je car da se postavi spomenik. Župnik je zbog veće udaljenosti otklonio svoje učešće u bogoslužju pred spomenikom. Staleži su nato predložili, da spomenik dođe pred župnu (danas stolnu) crkvu, no car je odbio predlog. Napokon se obvezaše staleži 26. IV. 1667. da će »Besingen und Beleuchtung« stupa osigurati na Karmelićanskom trgu. Krainz misli, da je u to vrijeme spomenik bio već podignut, no inače to fama notira sa g. 1669., a tako i W. Semetkowski (»Graz. Ein Führer für Einheimische und Fremde. Graz, 1924.). Osnivač gradskog kvarta i trga po njemu nazvanog, Gaspar Andráa Ritter von Jakonimi dobio je dopuštenje te je 14. VIII. 1796. prenio spomenik na sadašnje mjesto. Spomenik je poslije opravljen i 16. IV. 1851. ponovo posvećen. (Isp. »Geschichte und Beschreibung der Marien-Säule am Jacominiplatze in Gratz... Gratz, 1851.)

³⁸ I Kukuljević. Nikola grof Zrinski. (»Arhiv za povjestnicu jugoslavensku« X. U Zagrebu, 1869.

⁴⁰ P. Paul Taferner, Keiserliche Botschaft an die Ottomanische Pforte... Bresslau 1680. str. 312. i 316.

Dio jedne strane postamenta s natpisnom pločom na spomeniku cesara Leopolda I. u u Št. Gracu (Jacomini Platz).

turskih fortifikacija i osječka je tvrđava bila dosta slabo obzidana. Ovdje se, dašto, pouzdavalo u močvare. Jezuit putopisac kaže, da su i same ulice zbog močvarnog terraina bile pokrivene oblicama drvetâ, a čudio se, što tri topa od 4 hvata duljine ne stajahu na točkovima već na balvanima. U tvrđici je bio i drven tornjić a na njem sat (dakle tipična turska sahat-kula), nego nije išao, jer u Turaka nije bilo nikog da ga popravi; donesoše ga, veli, iz Novog Zrinja. Dabogme da je pater Taferner uočio i veliki tada dođuše već popaljeni most, dug podrug sata hoda, što ga je spalio »der unsterblich lobwürdige Heer Graf Nicolaus von Serin«. Ali Turci su ćupriju ponovo izgrađivali »zwar in grosser Eilfertigkeit... dennoch aber von solcher Kunst und sonderbarer Vollkommenheit ist, dass man nichts an ihr tadeln kann. Die Eichene Stämme sind so dichte aneinander gefüget, und geschränckt, dass es scheint als solte dieses Werck ewig dauern. Und jenes ist gar leicht zu gleichen, weil die übrigen Grund-Stücke der von Grafen Serin verbrandten nahe darbey gelegenen Brücke weder gantz aus dem Grunde herausgerissen noch zum Auffbau der neuen Brücke ausgegraben werden können. Sintemahl die Pfähle wenn sie einmahl in die Erde versencket eine gemeine Festigkeit mit derselben gewinnen, dass auch die durren Bäume dissfals mit den grünen streiten können«.

Osijek je, osim toga, tangirao i John Burbury,⁴¹ koji bilježi, da se izvan grada »nahodila nekakva čudnovata vrsta dvostrukih vješala, kao skele, puna čengela, na koju su se osudenici bacali strmoglavce (odozgo), pa su dopadali sponije ili brže smrti prema tome kako bi se zakačili«.

Konačno je došao završni stadij glasovitog osječkog mosta. Od 1683. pojačana je protuturska ofenziva. Tako je 1686. general Leslie nakon osvojenja Donjeg Miholjca prispio i do Osijeka, održavši prije toga u bli-

⁴¹ A relation of a journey of the right honourable My Lord Henry Howard from London to Vienna, and thence to Constantinople... London, 1671.

zini uspješnu bitku. Carevačka je vojska spalila gornji grad Osijek (u tvrdu se sklonila potučena turska pješadija, dok je konjaništvo jurnulo u Beograd). Leslie je pokušao da i most razori, ali je samo djelomično spalivši ca. 1100 koraka 4. (14.) VIII. 1686. uspio da ošteti ovu važnu vezu Osmanlija s Ugarskom.⁴² General je tom prigodom dao zapaliti i 13 provijantskih mlinova, koji se dijelom mogu razabrati na nekojnim priloženim slikama. Navodno je od pljačke iza spaljivanja zadobio »dosta loja, sala i smole«, materijala, koji je očito služio za uzdržavanje mosta. I Prinz Ludwig von Baden operirao je 1686. oko Darde htijući na Osijek. Navodno je on uspio da popali most u dužini od 5000 koračaja »do pepela«.

Posve je razumljivo, da se i sada javila no kud i kamo opsežnija žurnalistička literatura, koja je u kršćanskoj Evropi upućivala publiku u stanje odnošaja Habsburgovaca prema Osmanlijama što no očito već na uzmagu. Djela su bila i obilno ilustrovana, a za Osijek dolaze u obzir u prvom redu L'Vngheria Compediata Dal Sig. Co. Ercole Scala (1686.)⁴³

I drugo jedno talijansko djelo pod naslovom: D. Sempliciano Bizeri, Notizia particolare dello Stato passato, e presente de regni d'Vngheria, Croatia e principato di Transilvania (In Bologna 1686.) tiče se Osijeka, koji je opisan da je sazidan kao kašteo ugarskih kraljeva (p. 220.), da ga je 1535. utvrdio beogradski sandžak beg Jahija oglu (p. 221.), a u vrijeme piščevo da je Osijek znatna tvrđava na desnoj strani Drave, 7 milja od Pečuha a 18 od Budima udaljena (p. 219.); da je 1537. Hrvat (!) Katzianer pokušao da reokupira Osijek (p. 221.). Zatim je opisana historija samog mosta počevši od gradnje u Sulejmanovo doba sve do početka vojne 1685./86., a priložena je i jedna ilustracija.⁴⁴

⁴² Mjeru mu tada označuju: d 1100 koraka, a preko Drave tobože još 8000 koraka, § 12 koraka »da i troja najšira turska kola mogu uporedno prolaziti«. O tom razdoblju: V á g h ó Ignacz, Mars hungaricus. (Hadtörténelmi Közlemények VIII. p. 248. sqq.)

⁴³ Essech, e svo famoso ponte. E Qui resta segregata dal Fiume Draua, dalla Schiauonia, e Seruia nelle stato delle cose presenti, l' Inferiore Vngheria. Mà perchè premeditò da lungi il torbido Solimano l' impresa di Sighet, così determinò la costruzione del Famoso Ponte d'Essech sopra la Draua, quasi che douesse seruirgli di malleuadore per il libero passaggio dalla Seruia all' Vngheria, senza sottoporsi all' azzardo di quell' acque incinstanti, e superare l' impossibilità di quelle Palludi al cui effetto v' impiegò per lo corso di 10. giorni l' opera di 25. milla persone. La gran Mole s' estende dall' vna all' altra delle riue, in passi 8565. di lunghezza, che corrispondono à più di otto miglia Italiane, et in 17. passi di larghezza. Non à tauole, ma à grosse trauature il suo piano è composto, e sta dall' vna all' tra di sua imbocatura da due gran Forti guardato; e con questa facilità se ne passò Solimano all' espugnatione della Città di Sighet. Malamente soffrendo il Conte Nicolò Serin la sussistenza di questo Ponte, come quello che si rendeuà troppo pregiudiziale alla quiete vniuersale del Regno, e che per lo stesso gli poteuano essere interrotti i di lui premeditati progressi à danni del commune Inimico, risolse l' Anno 1664. sotto il primo del Mese di Febraro di annientarlo col fuoco, e gli riuscì con tanta fortuna, che instupidirono gl' Incendiarij medesimi, nell' ammirare distrutta in pochi momenti vna sì vasta, e non più vedufa operatione. E quell' Elemento, che sempre fù solito d' humiliarsi all' impero dell' acque, parue all' hora, che à serpeggiate scintille publicasse con fasto non ualeuoli i lacci di quell' onde à imprigionare la libertà delle sue fiamme; e dalla vastità dell' incendio, si dubitò la Draua commutata in vn' infuocato Vesuuio. L' acque già prima immobilite dalla rigidità del gelo, non più estatiche all' offeso delle piombanti fauille, s' animarono al caso, per non gemmere al pondo delle dirrocanti rouine. Peruenuta alla notizia dell' Ottomano la distruzione di quel Ponte, ne comandò la spedita riedificatione et in breue tempo fù restituito all' essere suo di prima, per lo che si aperse di bel nuono l' adito à Nemici di potere à loro voglia famigliarizzare con l' alta, et bassa Vngheria.

18. srpnja 1687. opet je carevačka vojska (kojom je komandovao Karl von Lothringen) stigla pred osječku tvrđavu, no Turci su je suzbili pa je morala uzmaknuti preko Drave u Ugarsku. Turci su bili ostavili Dardu: Vojvoda lotaringijski dade utvrditi opkop širok za 4 kola. Graf Guido von Stahrenberg i graf de Souches s 2000 vojnika pokušali su juriš na tvrđu osječku ali ih janjičari gađahu na palissati. Carevci opet zapališe most i mlinove. Caprara je ostao kao pričuva kod Osijeka, dok drugi odoše prema Valpovu i u Ugarsku. Nato je most popravljen i veliki vezir pređe također Dravu.⁴⁵ 12. kolovoza održana je bitka pod haršanjskim brdom, Turci su

E perchè prima di congedarmi da questo Regno, deuo necessariamente liberar la mia fede, sù qualche dubietà che potesse incontrarsi dal cortese Lettore, protesto in primo luogo, che attesa la varietà delle opinioni nella distinctione della superiore, et inferiore Vngheria, hò io hauuto per assai più proprio lo appoggiarmi alla più commune, et a minor confusione regolare il ripartimento con l'ordine del Danubio, per conformarmi in ciò col sentimento de' più accreditati Espositori; e se hò tralasciato di rammemorare varie altre Città, e Luoghi consistenti così nell'alta, che nella bassa Vngheria, fù perchè trattandosi di Compendio, non doueuo ritoccare, se non quei Luoghi, che si sono resi memorabili per qualche impresa, et omettere gli altri di fama non vulgata. Rispetto all'origine di quei Regnanti, trascurai di accennarui, che il primiero vsurpatore di questo titolo, fosse vn tale Bilimuo, il più ardito frà tumultuanti di quel Popolo confuso, ruuido, e fiero, come deriuante da Genitori seluaggi, e da madri incantatrici, i cui padri non haueuano nè lingua per potersi chiaramente esprimere, nè maniera per distinguersi raggoneuoli, et humani; che allo stesso successe Ottar, che ad Ottar Rugilla, à Rugilla Monzucò, e per vltimo Attila, le cui sacrileghe operationi lo resero abomineuole al Mondo, et al medesimo IDDIO, perchè questi, come Tiranni, non si deouono qualificare col titolo Reale. Sradicata poi dall' Vngheria per la morte d' Attila, e dispersione della diuersità de' suoi figli, stirpe così indegna, dopò di esser stato quel Regno qualche tempo senza legitimo Signore, ne fù intruso Geisa, a cui succedendo Stefano il Santo, meritò questi d' essere il primo frà connumerati à quel soglio Reale.

Deuo anco necessariamente qui epilogarui altre particolarità, che vengono riferite, mà che però io non voglio fermamente asserire; Trouansi così nell' alta, come nella bassa Vngheria memorie prodigiose, frà le quali in una Chiesa, Abbadia de' Monaci Cassinensi, dicono vedersi vn Hotia Sacrosanta, in parte conuertita in Carne, et in Sanguè. Che oltre gli esposti Fiumi, e Bagni, ve ne siano poi anche di quelli, che generano Vitriolo, e che certo Concauo, iui non lungi, tramanda vn così fetido odore, che non potendoui resistere gli Animali, che vi si auuicinano, ne siegue ineuitabile la loro morte. Che altre acque producono Pesci, che sfumano, esposti af fuoco per cucinarli. Che da certa Rupe cadono gocciole, che anche ne' più estiuu bollori (appena in terra) agghiacciano. Che in altri luoghi si vede risorgere il Zolfo dalla terra. Che si produchino in certa parte Topazij, e Cristalli di qualità ammirabile. Cià si connumerauano nell' vna, e l'altra Vngheria più di cinquanta Comitati, che hebbero la loro prima origine dalle radunanze che da luogo à luogo vi faceuano quei Popoli, hora calcolatone molti, à partita di diuersi Dominanti, non si possono più tutti accertatamente assignare di ragione dell' Imperio. Resta la directione di quel Gouerno da quattr' ordini regolata, il primo de' quali si è l' Ecclesiastico, così Secolare, come Regolare, e questi sostiene, vnita alla prima autorità, anche vna veneratione assai rispettosa; il secondo vien formato da' Primati, Conti, e Baroni; il terzo e composto di Borghesi, e Mercanti; il quarto di Terrazani, e Rustici, e tutti vniti soprintendono alle publichi dispositioni. Frà gli Ecclesiastici molti vi sono, che possiedono Baronie, e Feudi; dipendenti dalle dignità Ecclesiastiche.

Già era in consuetudine, che da quei Regnanti, in premio delle altrui generose imprese fossero infeudate varie Contee, e Baronie, loro vita durante, mà nel Secolo, che in oggi corre, quelli che possedeuano Feudi, à questo titolo li ritngono con l' ordine della successione, nè più in essi si ammette simile Alternatiua. Li Borghesi, e Mercanti conseruano puranche il loro diritto, nel maneggio de' publici affari, e l' vltimo degli Ordini, cioè de' Terrazani, e Rustici vengono admessi alle publiche Conferenze, più per far numero, che perchè nulla rilieui il loro voto, ma conseruando tutti (come già si disse) massime diuerse, sù le riuolutioni introdotte, saria anche Polittica ne' loro Regnanti supprimere in essi questa apparente figura.

⁴⁴ (221. sqq.) volendo passare la Draua con facilità, per inoltrarsi all' assedio di Zygeth; sopra la stessa Draua, nello spazio di soli quindici giorno costruisse vn ponte

bili poraženi, a dio carevaca prodre sada ponovo u Slavoniju pod generalom Dünenwaldom i dođe u Osijek 28. rujna, kad je posljednji turski zapovjednik, Džafer beg, bio već 6. IX. pobjegao iz grada u panici. Graf, naime, von Hofkirchen bio je s 100 ljudi pred Osijekom. Turci a i komandant i 2 baša su pobjegli, bacali stvari uzetima, pri mjesečini, tako da ne zapališe ni luntu na lagum što su ga spremili. General Ladrom, na izvještaj jednog Valpovčanina, koji je dojavljivao carevcima, zaposjede s 1000 konjanika Osijek te nađe 52 topa, živeža i streljiva. Javi se opet 100 Turaka koji se valjada pokajale, nego ne bi uspjeha, a cilj ovih bitaka bila je reokupacija Osijeka i Budima.

U pamćenju tadašnjih savremenika oživjela je sada ponovo uspomena na stari osječki most, te se počelo uplitati i u naslove općih polemičkih političkih spisa kao n. pr. *Alcoranum Occidentale Seu. Metempsychosis Dominatus Ottomannici in Statu & formâ Regiminis Gallici. Das ist... Abgefasset bey der Musel- und Franz-Männer genommenen Tauf unter der gebrochenen Brücke bey Esseck... nachgedruckt. Anno 1688.*

Osijek je upravo zbog toga svoga mosta bio toliko vremena u XVI. i u XVII. stoljeću glasovit u Evropi tako, te je onda i u letacima povodom pomenutih ofanzivnih ratova bilo potrebno kod ubikacije ratnih lokaliteta naznačivati blizinu prema Osijeku. Isp. n. pr. iz 1687. »Umständliche Beschreibung u. ausführliche Vorstellung der Schlacht u. Victoria, Welche

tanto maraviglioso sotto Essek, che fece stupire il mondo, per la facilità grande, con la quale, il ridusse a perfezione. Fù questo Ponte li 5500. braccia di lunghezza, e largo quattordici: Doue per la grande profondità dell' acqua non si poterano piantare le traui; fece supplire con barche incantenate insieme con grossissime catene di ferro. Questo Ponte si fece l'anno 1566. e vi furono da Solimano impiegati 25. mila huomini. Dall' hora in quà, hanno poi i Turchi ridotta in maggior difesa la Fortezza di Essek, che è quella che difende il Ponte, & il Passo dalla Turchia nell' Ungheria: benche non habbino potuto impedire, che la scorsa Campagna 1685. non restasse l'vno, e l'atro in poter de Cristiani, guidati dal Brauo Conte Leslè, il quale li distrusse con vguale bravura, e felicità in questo modo. Applicato il nervo maggiore delle forze Imperiali all' assedio di Neuhayssel, era questo Generale restato nell' Ungheria Inferiore, con soli 7 mila Alemanni, e Croati, per danneggiar il nemico; onde hauendo inteso, che il Seraschier portatosi al Soccorso dell' assediata Piazza, haueua obligato il suo Esercito a lasciar in quella suo Bagaglio più grosso; si mosse dal suo Cápò sù la Draua con tutta velocità contro di essa, oue arriuato, all' improvviso a li 13 di Agosto, e attaccata la zuffo col Bassà di Posega, che si trouaua fueri con le sue Truppe, conuenne questo in breue a cedere dopo la perdita di 700 de suoi, e ritirarsi nella Città, oue accessosi, nonsi sa come, il fuoco, e però immantinate abbandonata da difensori, fù facchegiato quello si potè da Croati, quali hauendo ancora attaccato il fuoco al prodigioso Ponte, da 1120 passi di longhezza le ne consumo vna grandissima parte, doppo di che carico di ricchissima preda ritirossi l'Esercito Cristiano a' suoi quartieri.

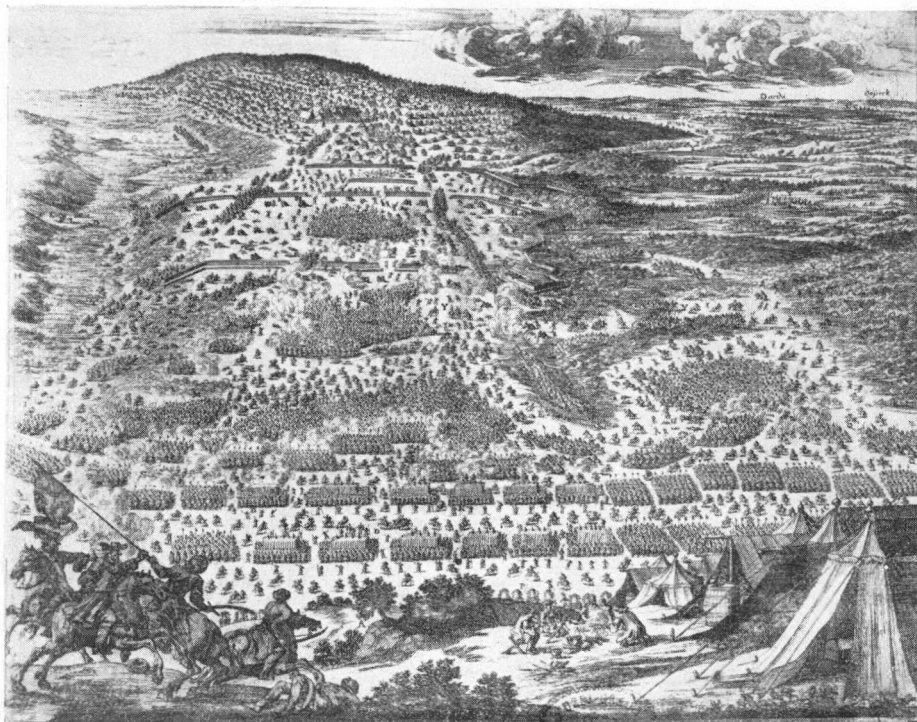
⁴⁵ Sub. 1687. »Continuatio Theatri Europaei« (XIII. 4.) opisuje turske pripreve za vojnu: kod Petrovaradina i Osijeka naročito. Turci su dali dovesti mnogo stotina kola drvene građe i drugog pribora za opravak osječkog mosta, ali se u to vrijeme razlila Drava. Radnici i janjičari jedva se spasoše ostavivši drveni materijal u dva navrata i oba puta je carevcima uspjelo da ga spale. — Christ Boethius, *Des Glantz-erhöheten und Triumph-leuchtenden Kriegshelms...* (p. 213.) navodi za dokaz živahnog prometa, da se u turskom Osijeku nalazilo 500 dućana. — Inače isp. za pomenute događaje još: Feigius, *Wunderbarer Adlerschwung, oder fernere Geschichtsfortsetzung Ortellii redivivi et continuati 1664—1691* (Wien, 1694, 2 dijela); Hapelius, *Der ungarische Kriegsroman, oder ausführliche Beschreibung des jüngsten Türkenkrieges...* (Ulm, 1685—1689, 5 tom.); Boethius, *Ruhmelorbeerter triumphleuchtender Kriegshelm... wider den türkischen Tulband...* (Nürnberg, 1688—1692). — Isp. i dobar članak u »Hrvatskom Listu« (IX. 276.) — dd — »Slava sv. Mihajla u Osijeku«. Osijek, 1928. str. 15.

Gornja slika: Fantastičan prikaz spaljivanja osječkog mosta 1687.

Donja slika: Jedna od kasnijih kombinovanih slika osječke tvrđave i mosta u zavojitom obliku.

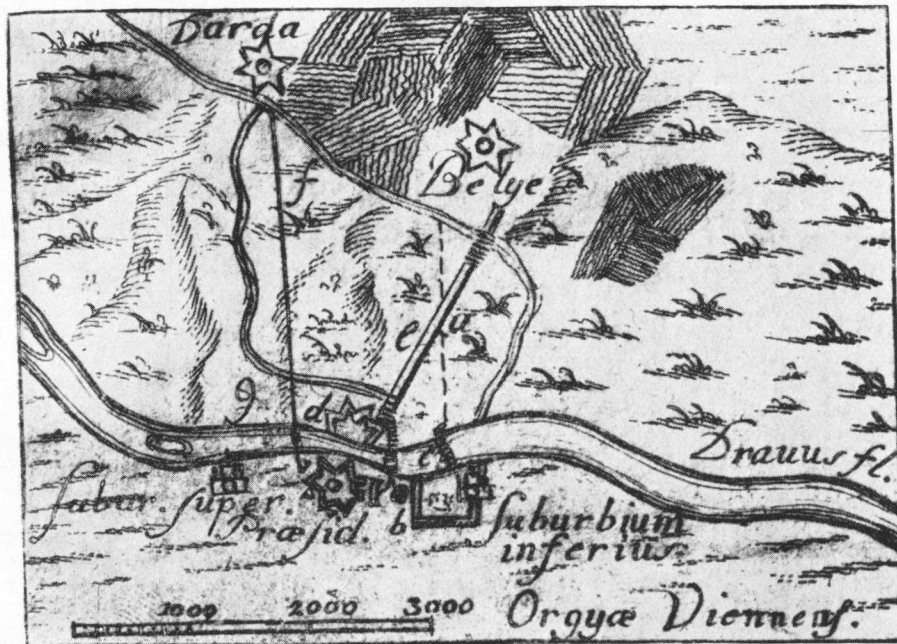
Tipičan prikaz vojevanja s Turcima krajem XVII. stoljeća (bitka u razvoju). U pozadini desno pri vrhu slike napisi: Darda, Oesseck.

von d. Christl. Kais. Armee 1687 wider die Türcken zwischen Mohatsch u. Darda, unfern Esseck erhalten worden«; nadalje: Sexta, relação historica, pertencendo ao estado successos, e progressos da Liga Sigrada contre Turcos. (Publicada nesta corte de Lisboa a 17. de Julho 1688 — 25. Janeiro (1689). Lissabon, Mig. Deslandes, 1688—89).

Međutim je habsburško-osmanlijsko obračunavanje još i dalje nastavljeno, a na Osijek Turci nijesu bili zaboravili. Poslije carevačkog gu-bitka Beograda 1690. vojvoda de Croy stao je mnogo da utvrđuje grad Osijek, povukavši amo posade iz Petrovaradina, Iloka i Šapca i dr. manjih mjesta. Na ovo pripremanje veliki vezir odgovori tako, što je poslao Husein pašu iz Bosne s 15 hiljada ljudi protiv Osijeka i 30. listopada 1690. dođe paša pred Osijek i posla carevcima turskim jezikom pisanu poslanicu s ovim tekstom:

(Uzdam se u svog Spasitelja, on je pomoćnik svome sluzi Huseinu!)

»Vama, koji ste u palanci Osijek, koja je Božjom milošću carska (= turska) palanka, vrhovni zapovjedniče i ostali koji ste otprije već njemački i ugarski ratnici, daje vam se ovim na znanje, da smo providnošću Svemogućeg Boga, u koga se samo nadamo, na putu s pobjedonosnom otomanskom vojskom da oslobodimo Osijek. Zato, ako ovu carsku palanku predate, prije no što se carski asker zarije u šanceve, biće vam dopušteno da slobodno otidete. Ali vi, koji ste podanici otomanskoga sultana treba da primite ranije svoje podaništvo i da se pokorite, pa ćete dobiti milost da u tom slučaju na vjeru našu također izidete. No ako zloupotrebite ponudenu našu milost i sačekate napadaj, znajte, da ni jedan ljudski vaš život (ni u materinoj utrobi) ne će biti pošte-

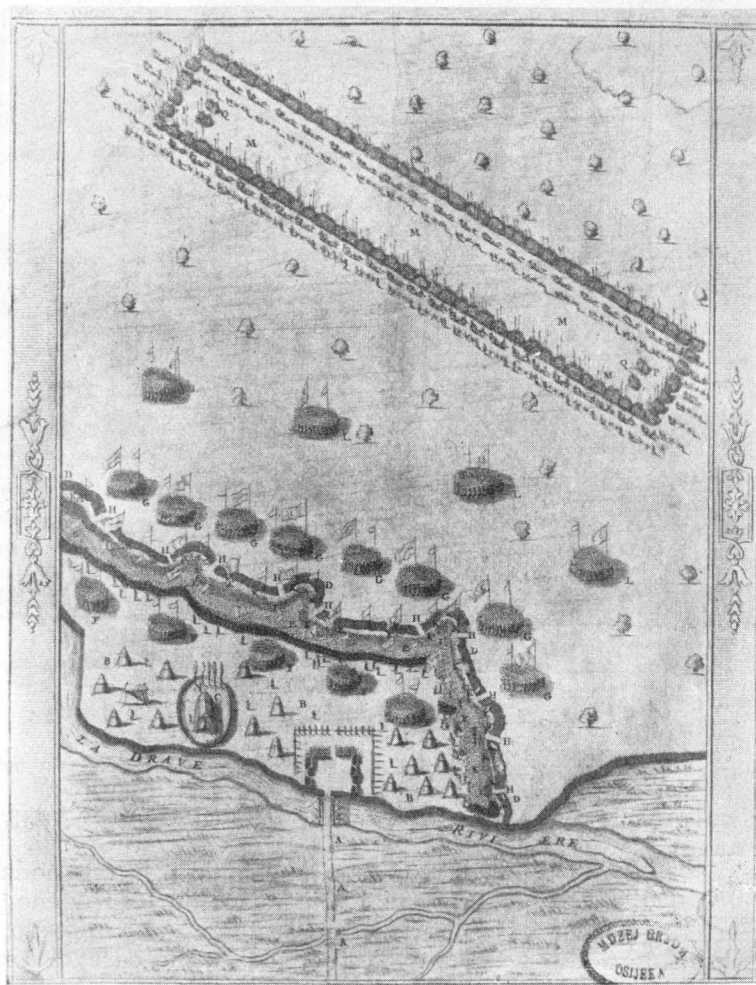

Tlocrt iz Katančičeve »Dissertatio De columna milliaria ad Eszekum reperta«
(Eszeki MDCCLXXXII.)

đen. I ne treba da sebi utvorite e da ćete sačuvati ovo mjesto ili da vam može priteći pomoć. A uostalom spas onomu, koji ide po pravom putu vjere. Husein«⁴⁶.

Parlamenteru odgovoriše carevci usmeno, da se ne boje riječi, neka po volji navale, pa će biti dočekani. Žena i djece nema u tvrđi, već samo hrabrenih junaka, koji će pozdraviti Husein pašu na jurišu. U podne poslije ovog odgovora započe bijesan napadaj koji trajaše do 10. studenoga. Situacija je bila za opkoljene kritična, jer se neprestano bombardovalo. Vojvodi Croy odnese kugla šešir i vlasulju. 5. studenoga učine carevci ispad s 200 mušketa, 30 grenadira i 100 konjanika u neprijateljske pozicije. Uspjeh je bio dobar, navodno: 5 barjaka i 200 mrtvih Turaka. No Osmanlije dopru ipak neumornom paljbom do 15 koraka od carevačkih palisada. Sad su kugle i bombe već izbliza gađale osječke kuće. Husein paša se ohrabri još više i pokuša glavni juriš na carevce kojima u prvim redovima predstojaše pored vojvode i graf Guido von Stahrenberg. U to uhvatiše husari tri Turčina, i od njih saznadu carevci, zašto paša toliko neumorno i brzo juriša: u turskom taboru se pročulo, da je na vidiku velika kršćanska pomoć. Carevci se odluče nato na varku, da će razdijeliti konjanike na preostalom dijelu mosta, da se raspršeno kreću i da se udara u bubnjeve i da se trubi i zviždi, kao da zbilja dolazi nova vojska. To uspije obmanuti neprijatelja. Poslije akšama Turci napuste šanceve i odvuku topove tiho u tabor, šaljući prtljagu i lakše stvari napred, sve pripravi na uzmak. No carevci isprva ne znadoše za uzmak. Straža javi, da se ne čuje rad u rovovima. Vojvoda obeća 50 dukata onomu mušketa koji izvidi. Nađoše prazne pozicije.

⁴⁶ Der Neu-eröffneten Ottomanischen Pforten Fortsetzung V. 551. sq.

La marche de l'Armée Imperiale, sous les Ordres de S. A. L. le Prince Charles Duc de Lorraine en face de Oseck du Côte de l'Esclavonie pour engager l'Armée Ottomane à en venir à une Battaille. (Marsigli, L etat mil. d'Empire Ottom. 1732.)

6. studenoga ujutro ponoviše zato carevci ispad iz tvrde, a neprijatelj kad ih ugleda iz svoĝa logora nagne bjeŝati pravcem prema Bosni. U turskom taboru ostadoše 4 topa i 2 mužara, municija i hrana, pa oruđe za šančeve. Potjera ne uspije. Soldateska dobi uveče funtu mesa i mjericu vina. Vojvoda ode u Beč, a zapovjedništvo prepusti Stahrenbergu. 1691. započe ozbiljno i moderno utvrđivanje grada Osijek, ali obnova starog mosta više nije bila aktuelna. Tako onda nijesu na tom području ni mogle nastupati tehničke čete⁴⁷, koje su carevci bili organizirali poučeni iskustvom i dugogodišnjim turskim ratovanjem.

⁴⁷ Tu je prije sveĝa »predstojao« Ober-Alt-Brickenmeister (u kapetanskom činu), iza njega su bili: Unter-Brückmeister, Brückenschreiber, Schiffsverwahrer, Feld-Caplan, 1. u 2. Corporal, Feldscherer, Tambour, Zimmermeister, zatim su dolazili: Brücken-

Uspomena na stari osječki grad jedino je onda ostala van historije u kojem leksikonu kao n. pr. kad 1742. Jambrešić kaže: »Oszek, Lepi y glaszoviti szlovenszki varass, zkupa y grad oszebuje jakoszti«⁴⁸, dok osječki kalendar za 1825. nema upute u prošlost u narednom stavku, jer i ne spominje egzistenciju starog turskog mosta pod tim imenom notirajući:

»Chuprie dervene na Dravi Pocsetak, Pismah, i mali josht Ostancih ukazuju, dasu i Rimljanih, i drugi Naraštjaji Chupriu iliti Most na Dravi imali. Jachu samo ovdi ukazati Pocsetak i Cinu ove pridposlidnje Chuprie, koja je ovju Godinah okvarita, i skinita s Mista. Kod Grada odma od strane dolnje Varoshi pocseta je Chupria 1vog Oxujka God. 1780, a svershita jest bila na sverhi Svibnja Miseca iste Godine. Platito je za nju 7737 forinti dobrog novca i pol Krajcare. Druga pako Chupria sadase pravi, i na Godinu bitcse Ukazanje Troshka«⁴⁹.

Iz prije citiranih podataka slijedi dakle nedvojbeno, da turski osječki most datira još od 1526., a nipošto istom od 1566. godine, te da je tokom vremena mijenjao materiju, dakako zbog popravaka trošnih mjesta ili pak poradi toga što mu je nabujala Drava odnosila s vremena na vrijeme dio koji je bio u njoj. Ni točno pružanje, ni gornje naprave ne mogu se pozudano utvrditi. Najvjerovatnije je, da je osječki turski most išao u pravoj liniji do Darde. Druga partija, već ruinirano stanje ide od 1664. do konačnog odlaska Turaka iz Slavonije. Kantemir napominje, govoreći o vremenu princa badenskog, da je on popalio ostatak mosta koji su bili užegli sami Turci, pa nadodaje »a i ostale mostove, koje su Turci bili sagradili preko Drave«.⁵⁰ O tim ostalim turskim mostovima preko Drave historijski materijal još nije izbio na javu, a i veliko je pitanje, hoće li se o ovim partijama tehnike ratovanja moći u buduće za područje Drave reći još išta definitivnije.

knechte, Zimmergesellen, Schoppen, Ober- u. Unter-Wasserknechte. Za dunavsko područje bilo je središte tih odreda u Petrovaradinu. Čamci za pontonijerske mostove bili su dugi 5·4 m, široki ca 1 m. Za prevoz topa od 12 funti već je valjalo kombinovati 2 čamca. Kad se pak sastavljalo most, njegova je propisana širina kod Austrijanaca iznosila 3·40 cm. Za kasnijih vojni princa Eugena Savojskog već je bilo mnogo više Feld-Schiff-Bruck oficira, a i prijašnji činovi doživješe preobrazbu n. pr. Ober Brücken-Hauptmann, Ober-Brücken-Knecht, Ober-Brückenmeister, itd., itd.

⁴⁸ *Lexicon Latinum...* ab Andrea Jambressich... Zagrabiae 1742. p. 262. »Celebre est hoc praesidium (Essekinum) a ponte turcico versus Dardam porrecto. Celebrius ab invicta virtute, & toti Europae nota fortitudine Comitis Nicolai Zrini a Zrin, Arce Croatica dicti, orti ex vetustissimo apud Croatas Comitum Subichiorum, & Torquatorum Karlovichiorum Sanguine. Hic enim, ubi prius ad sublimes Bani Croatiae dignitatem evectus a Ferdinando Imp. fuisset, assumpto in Societatem Hochenlojo imperialium Copiarum ductore, cum Exercitu 25. Millium tantum terrorem Ann. Chr. 1664. circumtulit, ut Berzencza, Babocha, aliisque locis, quae Turcae tunc parebant, interceptis, expeditum sibi Eszekinum usque iter fecerit. Huc, dum attigit, Pontem illum, quem decem intra dies paludibus Eszekinensibus, 25. operatorum quot diebus insudantium intraverant, Turribus frequentibus munierant, & in longitudine ad 8565., in latitudine vero ad 17. passus produxerant, vix vidit, occupavit; atque 4. Non. Febr. paucis horis inspectante validissimo Turcarum milite, concremavit, subinde tamen ab incredibili otomanorum potentia sex intra hebdomades suo loco reponendum«.

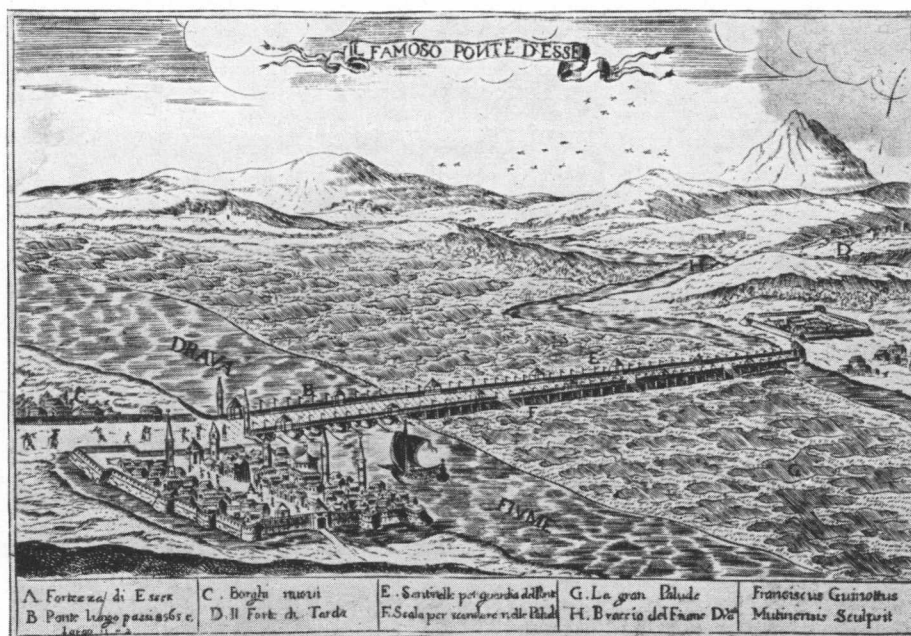
⁴⁹ Novi i stari kalendar slavonski za prosto godishte 1825. Na korist, i zabavu Slavonacah sloxi A. P. o. H. S dopustenjem Stareshinach. Pritiskan u Ossiku. Slovima Divaldovima privileg. knjigotisca. Originali priloženih slika ovoj studiji nalaze se u grafičkim zbirkama Arheološko-Historijskog odjela Hrvatskog Narodnog Muzeja u Zagrebu i Muzeja Grada Osijeka.

⁵⁰ Kantemir, *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Hamburg, 1745. p. 542.

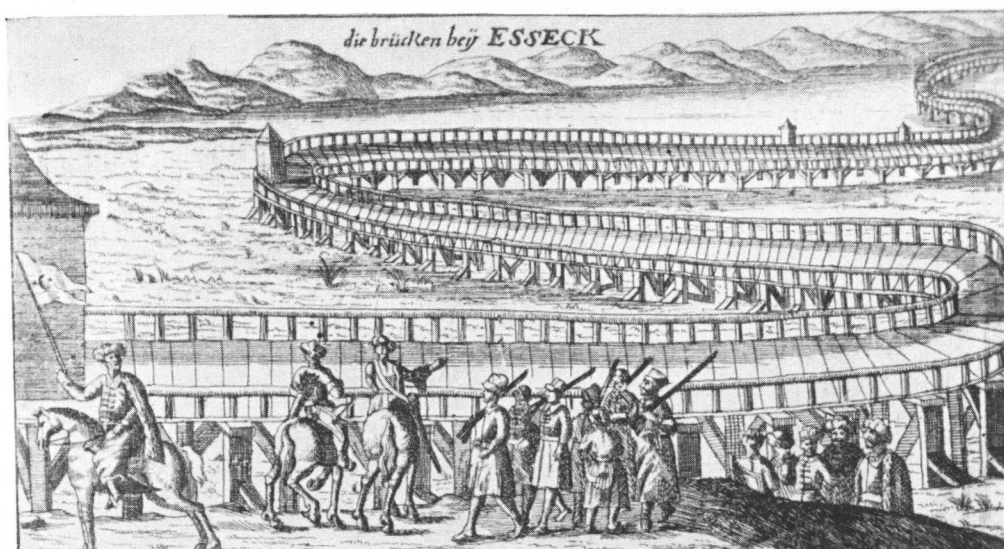
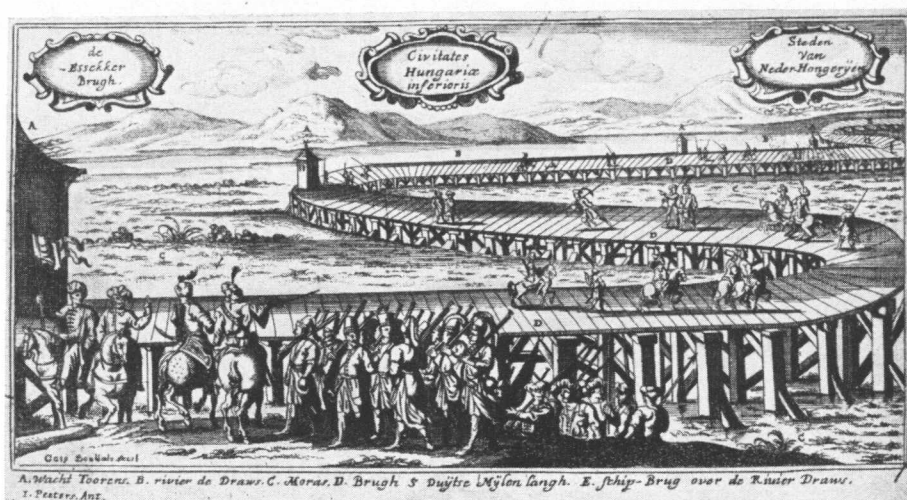
Résumé. Der vorliegende Aufsatz über die Türkenbrücke bei Osijek enthält das gesamte über diesen Gegenstand bekannte Material. Die Entstehung der Brücke bringt der türkische Geograph Evli Çelebi bereits im Zusammenhang mit dem Zuge des Sultans Soliman auf Mohacs, während man allgemein annahm, dass die berühmte Türkenbrücke über die Drau bei Osijek in ihrer ersten Phase erst 1566 gebaut wurde, als dieser Sultan seinen Angriff auf Siget unternahm. Es ist nur natürlich, dass ein befestigter Übergangspunkt aus Slavonien (bw. aus Serbien) nach Ungarn für die Türken eine Notwendigkeit war und dass sie diesen wichtigen Punkt bei Osijek während der Herrschaft Solimans anlässlich aller seiner Expeditionen besonders pflegten. Nachdem aber die Expedition nach Siget für beide Gegner katastrophal endete und im Augenblicke der Kulmination der türkischen Offensive stattfand, sind über die Türkenbrücke bei Osijek für das Jahr 1566 auch die zahlreichsten schriftlichen Denkmale erhalten. Das Jahr 1566 ist ja in der Geschichte der Türkenbrücke bei Osijek das bedeutendste, da sie nicht nur für den Transport eines grossen Heeres angepasst wurde, sondern da man auch hernach zur Überzeugung gelangte, dass dieser Übergang nach Ungarn der zweckmässigste war. Ein Teil der schriftlichen Denkmäler berichtet nun, als wäre sie erst 1566 von Grund auf errichtet worden und bringt Versionen über Hamza-Beg, aber diese Mitteilungen betreffen wahrscheinlich nur den Flussteil und nicht den Landteil der Brücke, der wahrscheinlich, wenn auch ziemlich vernachlässigt, schon seit 1526 bestand.

Der Verfasser verweist auf zwei Bildtypen der Brücke bei Osijek. Die Abbildungen sind durchwegs aus dem XVII. Jahrhundert teils aus Reisebeschreibungen oder aus Regionalmonographien, teils aus der Zeit gegentürkischer Aktionen, als man von Christlicher Seite aus begann die Brücke durch Feuer zu vernichten. Ein Bildtypus zeigt die Brücke in gerader Linie verlaufend von Osijek nach Darja (ein Ort jenseits der Drau im benachbarten Ungarn). Der zweite Typus zeigt die Brücke in gekrümmter Linie (in der Form des Buchstabens S). Aber dies ist weniger wahrscheinlich, denn es scheint, dass diese Fantasiezeichnungen in der Annahme entstanden sind dass die Brücke eine solche Form haben musste wegen der Wasserströmung, der Holzkonstruktion und des unbeständigen Bodens auf Sumpfterrain, da sie zum grossen Teil auch über Land führte. In den erhaltenen Mitteilungen wird die Länge der Brücke mit 8565 Schritt, die Breite mit 65 Ellen (!), auch 8335 bw. 12 (17) oder zwei Reitstunden angegeben. Die Brücke galt einst als ein Weltwunder wegen dieser Dimensionen und wegen ihrer Ausführung aus äusserst soliden Eichenholz, angeblich mit Wachttürmen, Geländer und Verzierungen. Einige Quellen erwähnen, dass ihre Höhe vom Erdboden nicht beträchtlich war. Zur Türkenzeit besichtigte die Brücke ein besonderer Defter Emini (wahrscheinlich wegen der Mautgebühren).

Die Geschichte der Brücke bei Osijek ist in Zusammenhang einestails mit den Kriegsereignissen in den Jahren 1526 und 1566 und der gegentürkischen Aktion zu Ende des XVII. Jahrhunderts, als die Reckkupation des türkischen Slavonien und des türkischen Ungarn begann, anderseits dienen als Quellen Reiseberichte und Relationen. Unter den Reiseberichten sind u. a. die bedeutendsten 1567 Pigafetta, 1608 Prandstetter, 1612 der Jesuite Kašić, 1626 Georgiceo, 1665 Graf Lesslie (eigentlich dessen Kaplan Pater Taferner), John Burbury und besonders aus der Mitte des XVII. Jahrhunderts der türkische Reisebericht von Evli Çelebi, während von älteren Kartographen und Monographien Lazius, dann Bizarus und Orthelius in Betracht kommen. 1664, beginnen die Operationen gegen die Brücke, die vom Banus von Kroatien Graf Nikola Zrinski unternommen wurden. Diese Aktion wird erwähnt in der Inschrift jener Marien-Votivsäule, die auf Veranlassung des Kaisers Leopold I. in Graz (noch heute auf dem dortigen Jacomini-platz) errichtet wurde. Die Universität zu Würzburg errichtete gleichfalls Zrinski eine Votivtafel, auf der seiner Siege über die Türken gedacht wird. Was nun die Kriegsoperationen im Zusammenhang mit der Befreiung von Osijek betrifft, berichten darüber die damaligen Relationen, wie z. B. das Theatrum Europaeum (Continuatio). Chr. Boethius, Feigius, Happelius u. a. Das reiche diesem Aufsatz beigegebene Abbildungsmaterial stammt aus der Graphischen Sammlung des Städtischen Museums in Osijek und aus der Archäologisch-historischen Abteilung des Kroatischen National-Museums in Zagreb.

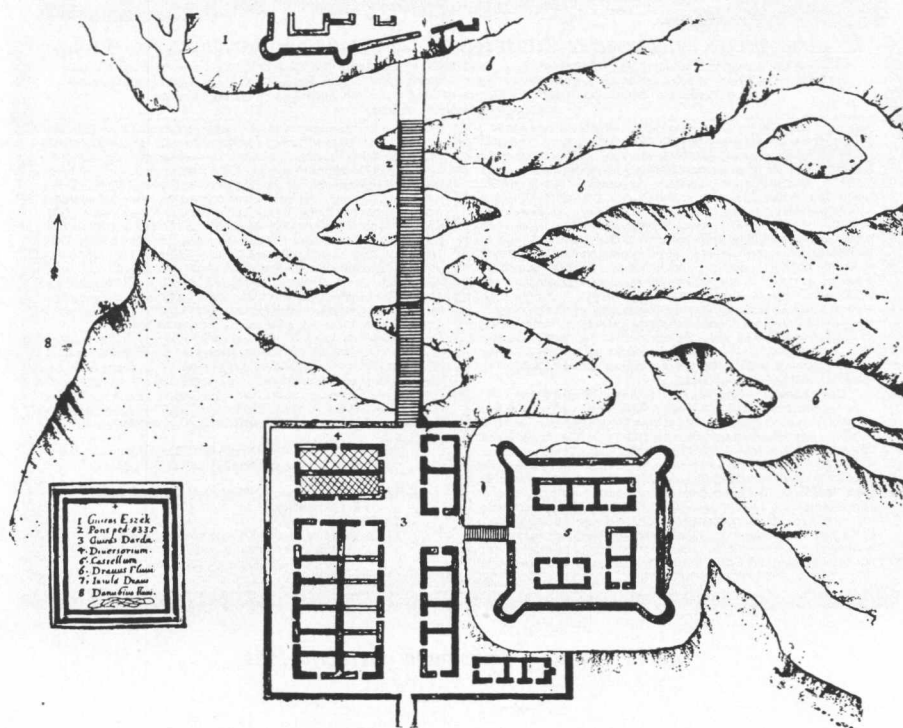

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
 Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

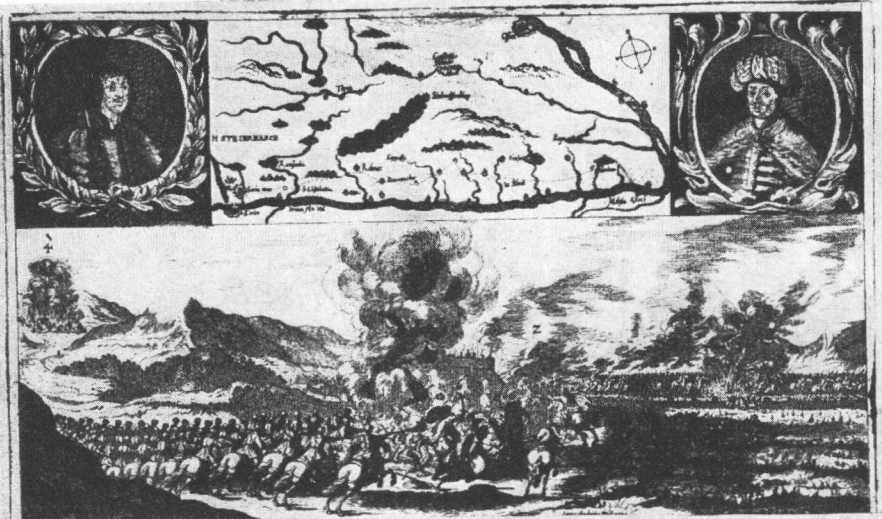
»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
 Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

II

Situacija osječkoga mosta god. 1664.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Eigentliches Verzeich/ mit angeheuetem kurzen Bericht/ was bey der gewaltigen Brucken bey

Eisack in dem Königreich Ungarn in dem Innerndieße 1664. Jahres passiret/ und was auch Ihre HochGrätz: Excell: Herr Graf Nicolaus von Serin, &c. als Kayserl: May. Generalissimus, sampt denen vnder Ihrer HochGrätz: Excell: Heren Wolsfang Julis Grafen von Hebenlohe, als General Lieutenanten stehenden Auxiliar Reichs: Wäldern wider den Veltzhand vnd Erstfind Christlichen Nahmens dem

Virggen für glückliche progress gehete?

Als dem der Herr Generalissimus, Graf Nicolaus von Serin seine Eroerung vnd die Reichs: Wälder vnder dem Herrn Reichs: General Lieutenanten Grafen von Hebenlohe (den Er als einen Sohn/ vnd dieser Jenen als einen Vater zugleich angesehenen) in 20000. Starck zu Fuß vnd Fuß zusammen gezogen ist/ Er bald in großt Ertz sehr gerathen/ In dem Er nur mit 11. Tausen eilliche Ort vnd Cania reconquirirte, darauf aber von ungefähr 300. Virggen/ darvnder 6. verblieben/ die besten/ welche In dem Groß Reiter vnd dem Virggschen Kayser zuweilen versprochen/ bey einem Wäldlein überfallen/ vnd vndertrug worden/ mehr auch wol mit Jhnen geschickten gemessen/ wann nicht durch sonderbare Schickung Gottes/ ein Partey seiner Croaten/ so ungefähr fast auch in 1000. Starck gewesen/ in solcher Achtion kommen wären/ welche Jhn wider auß der Virggen Hand vnd vmb Jhn fortsetzen balden Wäld/ widerumb erlöset/ vnd also auß die Virggen getroffen/ daß denen wenig barren setzen/ darvnder auch einer so mit 5. faden Puzer wider dem Harnisch vnd mit ein Erseher armirt gewesen/ das sein Schwert über Jhn an Jhne hefften wollen/ Als Jhn 2. Croaten mit Jhnen Capten ansitz Satzt gelohet/ vnd Jhne auß der Erden den Keß geben/ bey welchem die eine 3. Vier lang von blau vnd weißer Seiten gemachte Schur mit vielen Wäldchen/ den Graf Serin damit verbunden/ gefunden?

Hiernach was hat vordem Herr Graf Serin die Ort Segetsch, Bapotha Copan vnd Beclantz, so stien/ aber ein Wälder Plag/ nach diesem auch die Stadt Clodben/ nach 3. Einwägigen Ortum die Ort Bergmüll. aber nach dem Ort 2. Tag beschossen einbekommen/ solche mit 500. Tauschen/ vnd 400. Ungarn vnd Croaten besetzt/ darauf sich auch der langen Brucken so 2000. Schritte lang 30. freit. vnd in die 200000. Taler zerstor/ bey Ertz an der Deadt liegen/ erobert/ über die Helff verbrant/ welches zwar/ mit theils darfür halten/ die Virggen sich gesen haben sollen/ vnd von denen darbey liegenden 14000. Virggen 2. in 4000. nidergemacht/ die übrige in die Flucht gejagt/ darvnder aber auch in 400. Tausen in Tauschen geschickten nachgehendes sich erobert/ die Virggen abhengen lassen/ die Tursen aber abentwischen/ vnd also vmb darauf die Heren Grafen Ertzbischof Rudani, auß der gesampet/ wider die geyliche Ursprung affens auch Cania/ so mit eilich 1000. Virggen besetzt/ aber großer

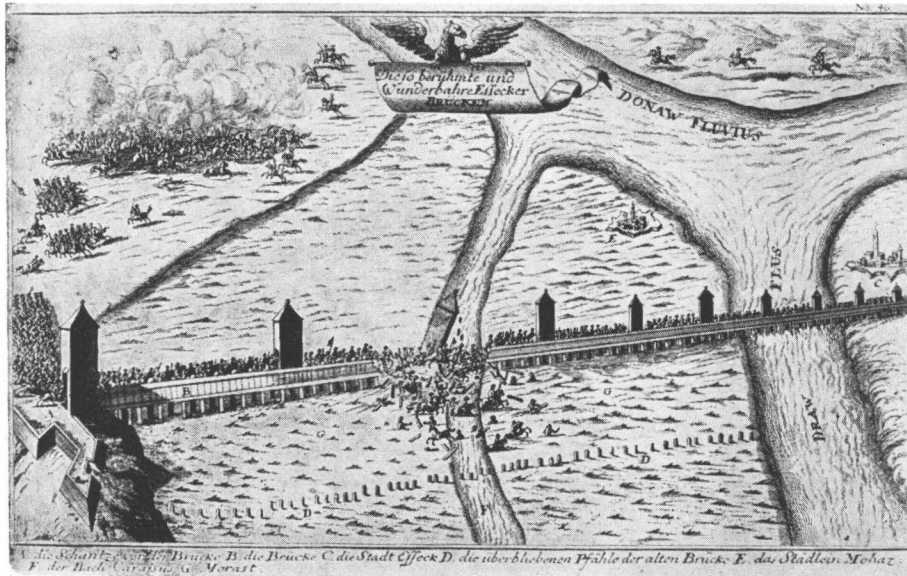
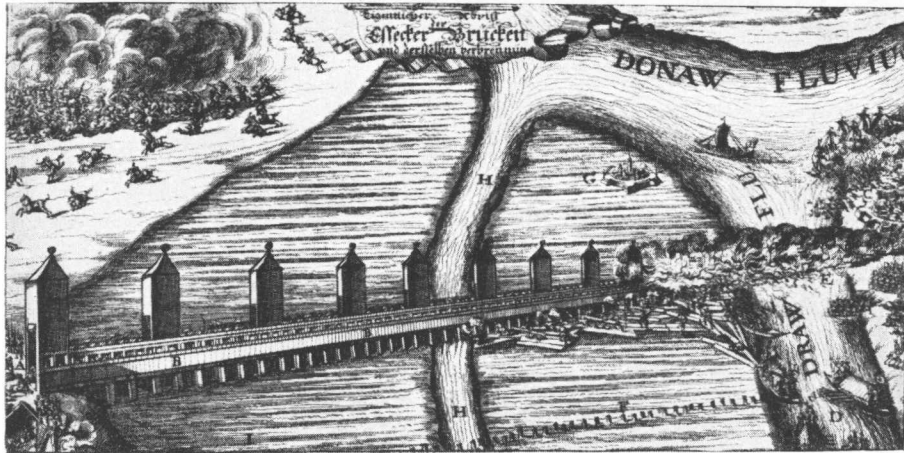
Wangel an Proviant darmit sein soll/ solches zuvernehmen Coßandert/ vmb alsdann mit den Reichs: Wäldern/ vnd seinen Trossen/ weil der Wirtz noch tragen ihrt selbige Verlagerung würdlich vorzunehmen/ vnderdessen ist Er mit seinen meisten Reichs: Wäldern auß die Stadt Fürsteden an der Dvab vnder scheit gerückt/ solche durch Versteigerung erobert/ da dann die Virggen also bald vnd Fendern geschrien/ vnd weil sie den Christen zu Verschieden den gemachten Accord gehalten/ hat Er sie frey vnd sicher abziehen/ die Trossen aber/ weil sie sich anfangs Starck gemühet/ doch seine Selbsten/ sondern nur Wäldiget sein/ fast alle/ vnd deren in 600. nidermachen lassen/ weil aber die Stadt jacobigen/ in ganz/ hat Er solche preiß gemacht/ vnd aufzulindern lassen/ also große geschickte Tross/ vnd wollen es eben auch Starck was/ ein schöne Pentz/ so bey 8. Tausen Goldes werth befohlen worden/ darauf der Herr Graf Serin auch die Schloßer Babozin vnd Segemirer/ hat großen Jausatz von Handwerck stien gen vnd Hawen vnd mehr noch geiffert/ mannes mit dem Verhofft ermanget/ das Er einen Jaden was er erlöset/ vnd besetzt/ frey lassen lassen

Bei solches alles ist dem Allmächtigen vnd grundtätigen GOTT herlich zu danken/ vnd seine Allmacht bemühlig zu rühmen/ das Er dem Virggschen Veltzhand noch seiner kräftiglich fernere vnd wechere/ vnd der Kay: May: vnter dem Allergnädigsten Kayser vnd Heren weihen Ertz/ wider Jhn/ gndtlich verzeihen/ vnd hochbesagter Hoch: Grätz: Excell: Heren Grafen von Serin/ vnd Heren Grafen von Hebenlohe Wäldern vnd Vorhaben seines Christlichen Nahmens leb: Ege vnd Frey/ noch wechere mit Wäldern/ Segen vnd Verdopfen moß?

1. Insetzung Ihre Hoch: Grätz: Excell: Heren Grafen Nicolaus von Serin.
2. Harter Ernst der Virggen/ in welchem die Virggen die Flucht nehmen.
3. Wie die Virggen ihre eigene kostbare Brucken in Brandt stecken vnd runtern.
4. Die Stadt Fürsteden.
5. Insetzung der christlichen Land: Tross des Königreichs Ungarn/ darvnter zu sehen die Bergwälder Weg im marschieren mit Wäldern/ so gesampet seyn.

Létak povodom Zrinskih operacija 1664.

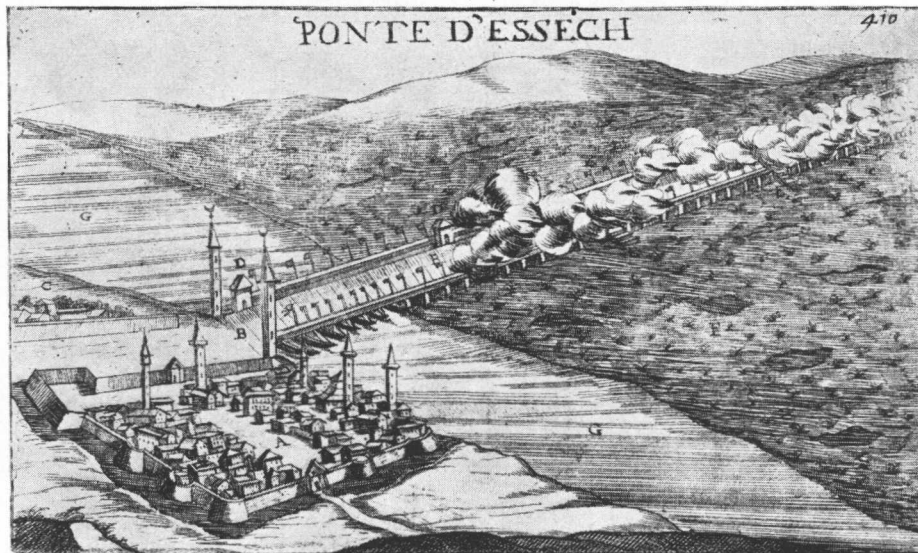
»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Dvije neodredene slike starog osječkog mosta.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.

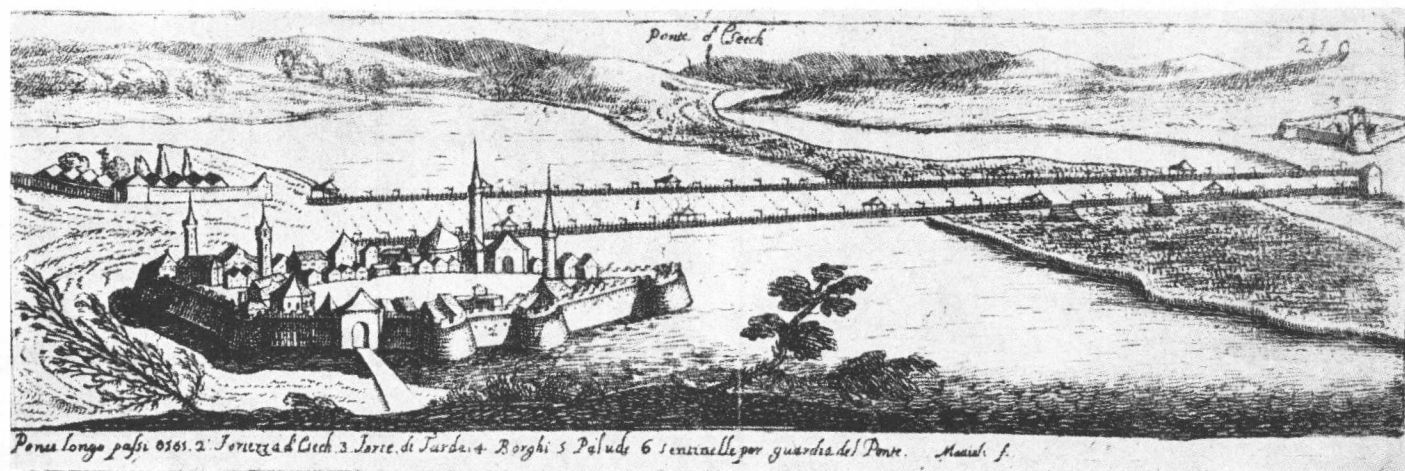
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Gornja slika iz djela Dr. Browna: *A brief account of some travels in Hungaria, Servia ...*
London, 1673.

Donja slika iz Wagnerove »*Delineatio Pannoniae ...*« II. Augspurg 1685.

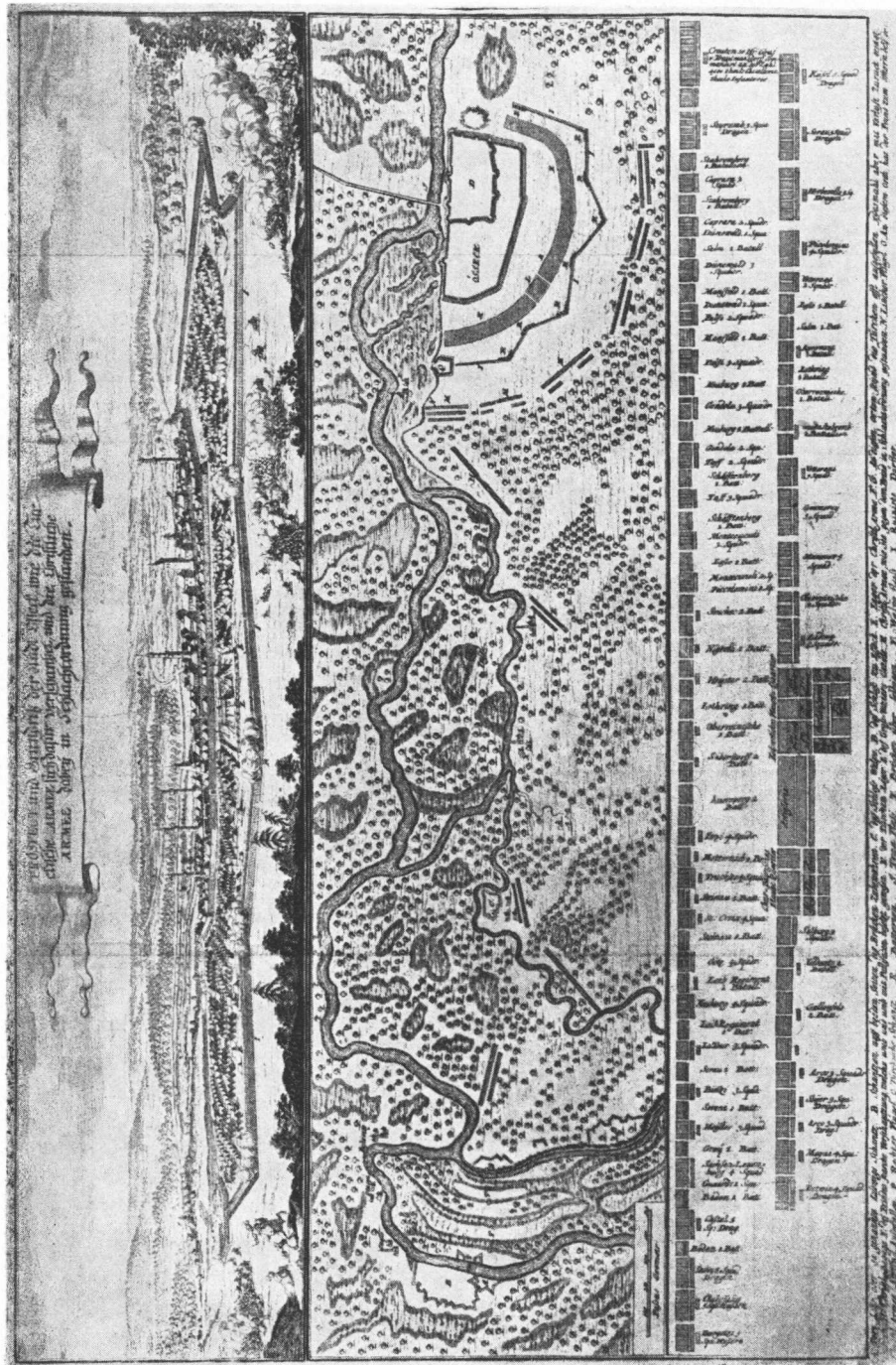
»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Stari osječki most. Slika iz »Notizia Particolare | Dello stato passato, e presente | de regni d'Ungheria | Croatia | e principato | di | Transilvania, ...« opera di D. Sempliciano Bizozeri. Bologna, 1686. Most je prema ovom prikazu bio dug 8565 koraka. Pod br. 2. prikazana je osječka tvrđava, pod br. 3. tvrđava Darda, pod br. 4. osječka varoš, pod br. 5 močvara, pod br. 6. stražarnica na mostu. Isp. u ovoj publikaciji bilješku br. 44.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.

Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Prikaz iz carevačkog osvajanja Osijeka osamdesetih godina XVII. stoljeća.

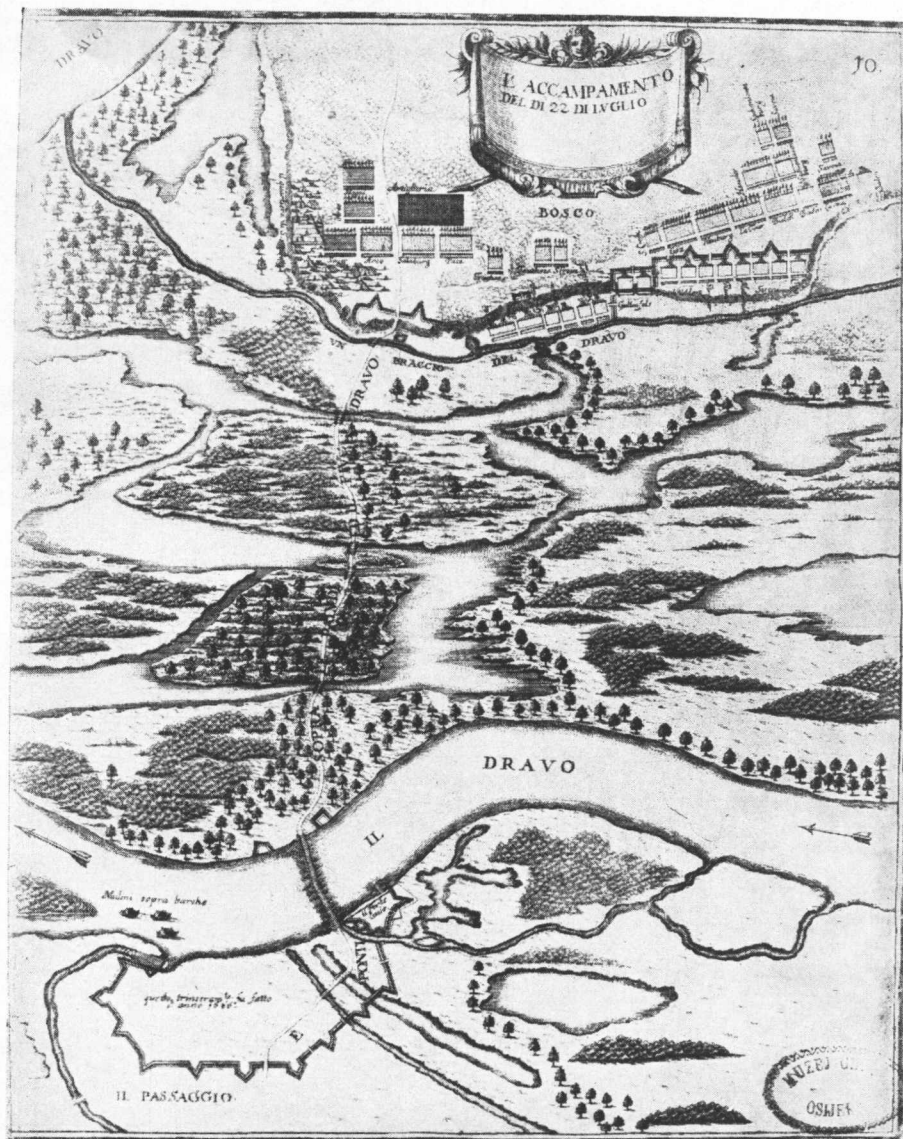
»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Wahrhaftige Abbildung der kostbaren und gewaltigen Eszekerbrücken davon der Herr General Lesslie den 4.—14. Aug. 1686. 1110 Schritt abgebrant.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

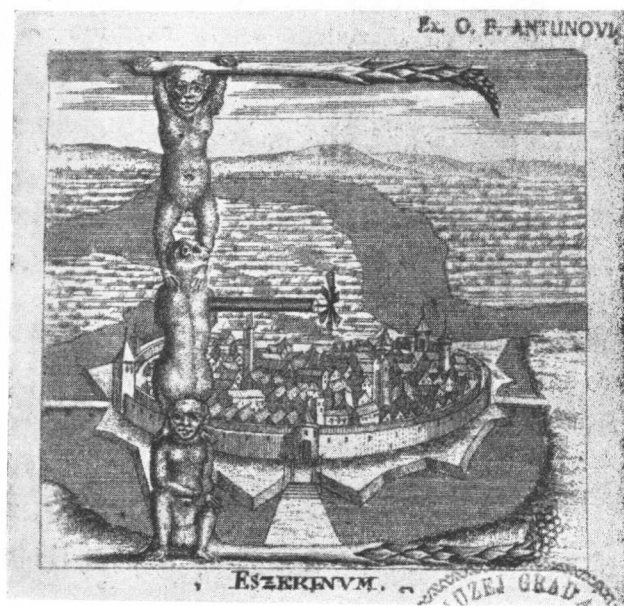
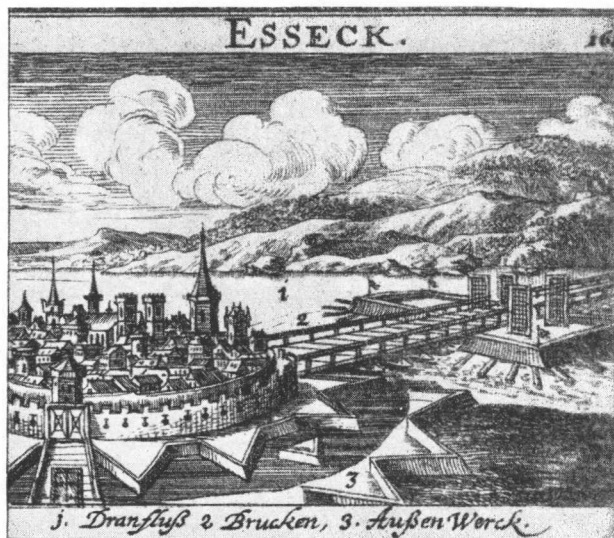
X

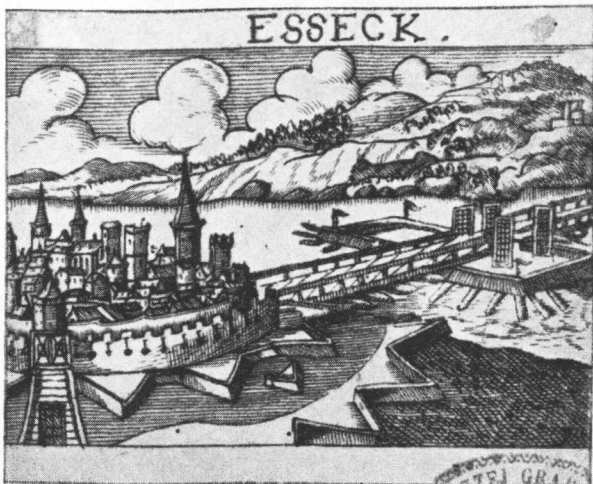
Terrainski prikaz osječkog mosta 1686.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
 Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Donja je slika inicijal E u cap. XVI. Thomae Archidiaconi Historia Salonitana u izdanju Schwandtnerovih Scriptores rerum hungaricarum, dalmaticarum, croaticarum et slavicarum... t. III. p. 551. Vindobonae, 1748.

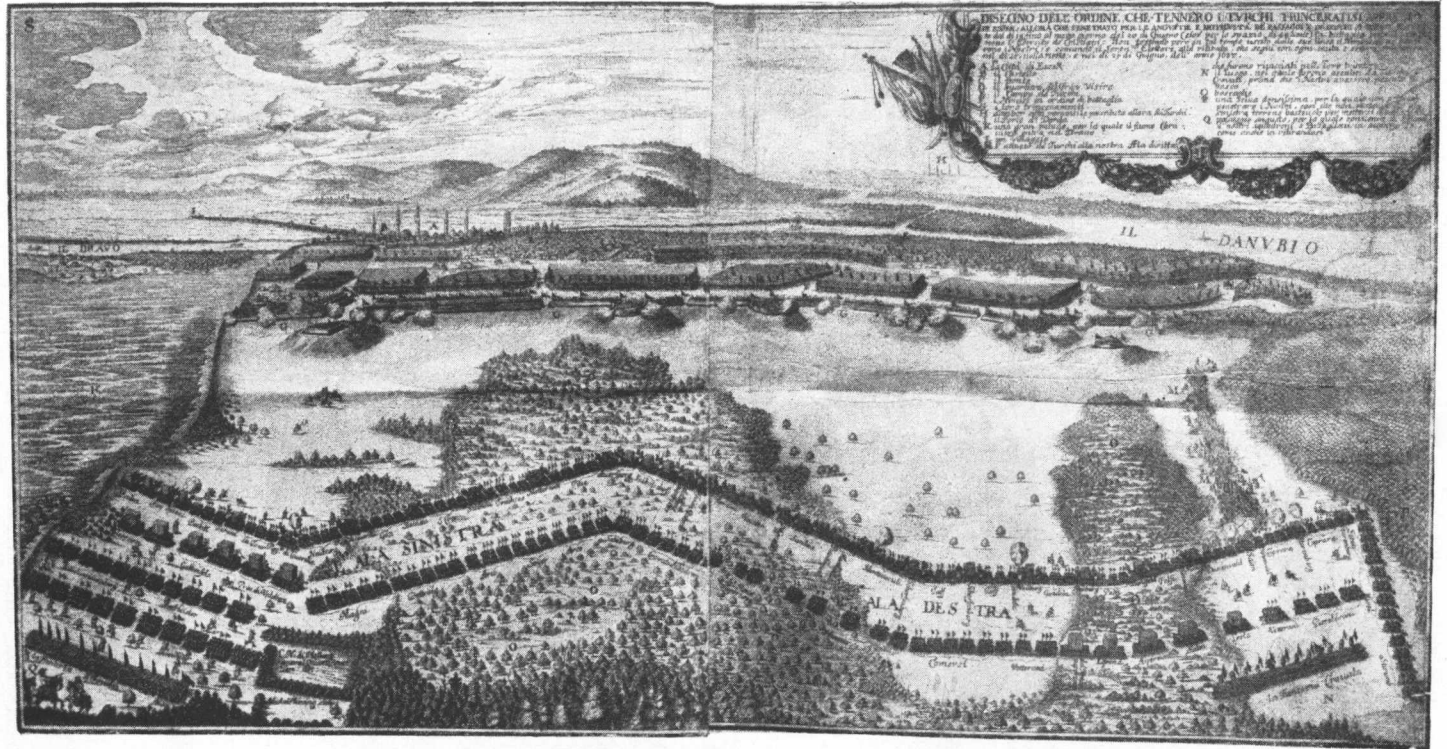
»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Nekoliko primjera za prikaz osječke fortifikacije. Tlocrt nije ispitan. Na slikama 1. i 3. vidi se očita međusobna ovisnost prikaza.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
 Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Panorama Drave i Dunava, Osijeka i turskoga mosta te vojnih operacija od 18 do 20. lipnja god. 1687.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.

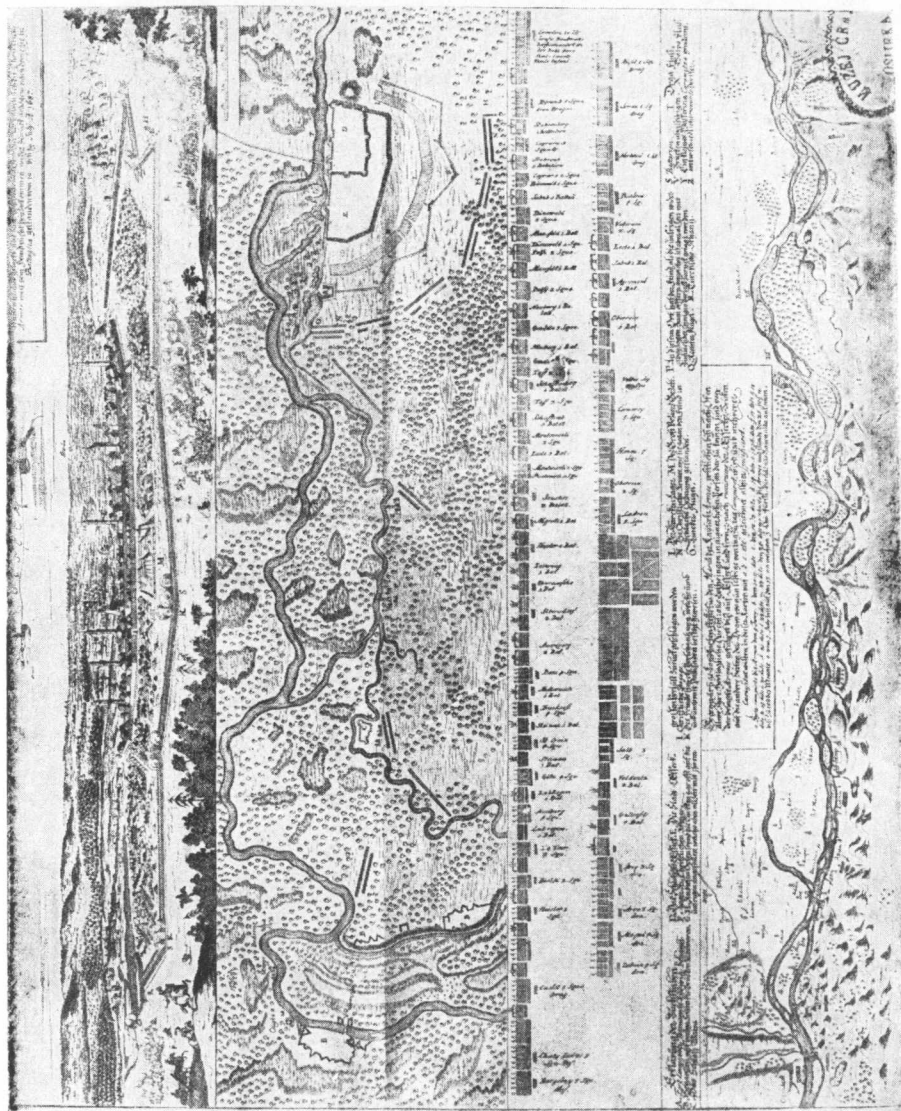
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Prikaz spaljivanja mosta 1687. i sukoba s osječkom turskom posadom. Na mostu se razabiru turske maltarinske brklje (isp. i tablu VII.)

XX

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Prikaz ratnih akcija od 10. do 19. srpnja 1687. Dosta vijeran nacrt palisada ušančenog turskog Osijeka. Napomena u tumačenju o vojvodi von Lothringen i o ruiniranom osječkom mostu.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

«Narodna Starina» knj. VIII., sv. 18.
Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

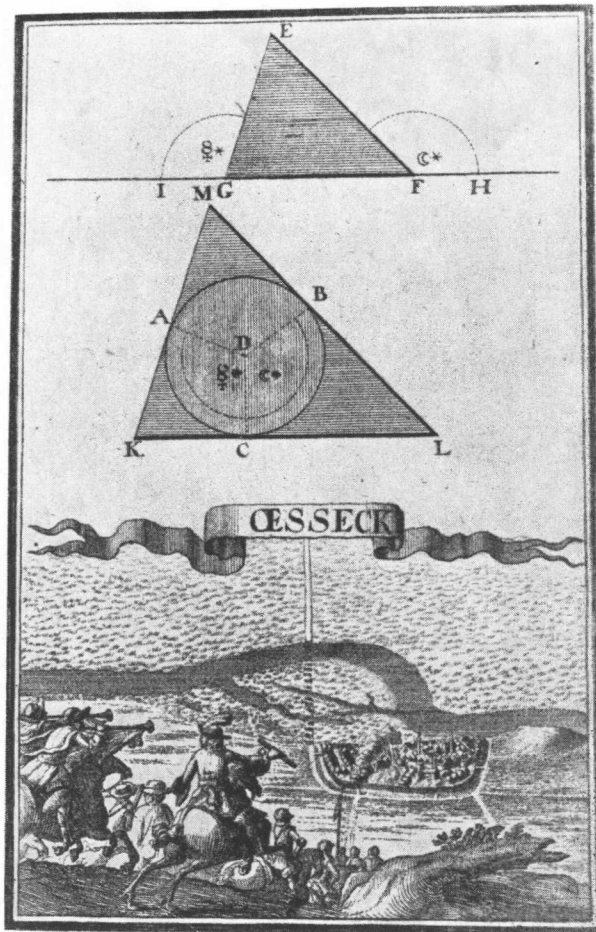

Dio talijanske relacije o Leslie-ovom paljenju osječkog mosta. U tumačenju se ističe navodno dugotrajna gradnja od 6 godina i trošak 300.000 škuda.

Ertz-Hertzogliche Handgriffe des Zirkels und Lineals, oder Auserwählter Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaften, beschrieben von A. E. B. V. P. Ausgburg 1698.

»Eseck pag, 102. Eseck oder Osseck so vor das alte Mursa gehalten wird liegt etwas niedrig und mit Bäumen bepflanzt. Auf einer Seite dess Tors sihet man einen Theil von einer Römischen Schrift: M. Aelian etc. und auf der anderen Seiten stehet ein Jungfern-Haupt in Stein gehauen. Der Ort ist gross und Volckreich und wurden vor der letztern Eroberung über 500 Kauffmanns- Läden darin gefunden. Merckwürdig war ehmalen allhier die hölzerne Brücken so eines Theils über den Drau-Fluss andern Theils aber über den dabey gelegnen Morast geschlagen und innerhalb 14 Tagen mit 25000 Mann auf Befehl des Türkischen Keisers Solymanni erbaut worden. Sie war 8565 Schritt lang und 17 Elen breit und hatte alle Viertel-Meilen einen Thurm aufgeföhret. Anno 1529 nach dem Kaiser

Solymann die von ihm belagerte Stadt Wien verlassen hat er Esseck eingenommen. Anno 1664 wurde durch den Grafen Niklas von Serin diese besagte herrliche Brücke gantz verbrannt. Anno 1685 eroberten die Kayserliche unter dem Herrn General Lessle die Stadt Esseck welche geplündert und samt 1100 Schritten von der seither dem obigen Ruin wieder reparirten Brücken verbrannt wurde. Dess Schlosses aber konte man sich damalen nicht bemeistern. Anno 1687 verliessen die Türcken bey Annäherung der Kayserlichen Völcker wider alles verhoffen diesen Haupt-Pass und wurd derselbe ohne Verlust einigen Mannes von dem Herrn General Dünewald besetzt«. — Natpis na slici OESSECK jasno pokazuje kako je iz tuđinskog pisanja nastao oblik Esseck iz Ossek, Ossegh, Osseck — Ö(e)segh, Esseck. — Fra Josip Pavišević (1734.—1803.) tumači ime ovako: Essekium quod olim Mursa, nunc vulgo Esseg dicitur, antiqui Slavini Odseck appellabantur, Quod fluvius Dravus ab occidente defluens et septentrionale urbis latus transmittens quasi terrae urbem continentis partem fluxu agrarum suarum praeciderit. (Odsek u Osek!). O Paviševiću ip. »Jakošičev spis »Scriptores Interamniae« u »Gradi za povjest književnosti hrvatske« knj. 2. U Zagrebu 1899. s. 127. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

tigen / ungeachtet es schon spät im Jahr und im Novemb.
war.

Sie attackirten den Ort / der noch von der vorigen Effect von
Belagerung her gar schlecht reparirt war / in welchen sich durch ein
der Herzog von Croy mit ungefehr 1500. Mann geworff-
fen / mit großem Gewalt / und stund derselbe schon nahend ^{Stratagem} erhalten.
an den Extrems, da der Herzog ungefehr von einem Gef-
fangenen erfuhr / wie daß die Türcken in der Meynung
wären / ob seye man stündlich eines Succurses von 20000.
Mann gewärtig. Dieser Furcht wollte sich der Herzog
durch eine kluge Resolution bedienen / schickte derothal-
ben in der Nacht alles / was er von Trommeln und

Trompeten hatte / sambt etlichen Pferden / auf die an-
dere Seite der Vestung / und ließ sie einen Lermen und
Tumult machen / so gut sie kunten. Diese Kriegs-List
gieng so wol von statten / daß die Türcken solches vor den
K f s würck-

MUZEJ GRADA

EX. O. F. ANTONOVIĆ

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.

Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.

Alegorijska slika s ukljopljenim crtežom stare osječke tvrđave i s mostom, vjerovatno iz XVIII. stoljeća.

»Narodna Starina« knj. VIII., sv. 18.

Prilog članku: Dr. Josip Matasović: Stari osječki most.